

Unentse Sprokkels 4

Jaarboek van Heemcentrum 't Schoor
Udenhout-Biezenmortel

waarin opgenomen het jaarverslag
2006

ISBN-10: 90-806480-9-4
ISBN-13: 978-90-806480-9-8
Uitgever "Stichting Heemcentrum 't Schoor Udenhout Biezenmortel"
Drukkerij ELKA Tilburg
Maart 2007
Oplage 425

Dit jaarboek is gerealiseerd onder eindredactie van het Schrijversteam van Heemcentrum 't Schoor, dat dankbaar artikelen van gastschrijvers heeft opgenomen. Afbeeldingen zijn hoofdzakelijk afkomstig uit de collecties van Kees van den Bersselaar, Luud de Brouwer, Jan Denissen, Annie van Roessel-Kolen, de familie Van Iersel en de collectie van het heemcentrum. Mochten onbedoeld foto's zijn opgenomen waaraan ons onbekende rechten zijn verbonden, dan kan contact worden opgenomen met de uitgever.

© Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

De Capucijnenstraat in Biezenmortel

Frank Scheffers

Eeuwenlang was d'n Biezenmortel of Biesmortel niet meer dan een buurtschap tussen Udenhout en Helvoirt. Met de bouw van het Kapucijnenklooster in 1919 veranderde dit. Met de komst van dit studieklooster en bijbehorende hulpkerk werd de basis gelegd voor het kerkdorp Biezenmortel.

Het klooster werd tussen de buurtschappen 't Winkel en d'n Biesmortel gebouwd. Beide buurtschappen waren met enkele stegen met elkaar verbonden. Zo liep er een steeg van de Biezenmortelsestraat ter hoogte van de boerderij van de familie Van Rijswijk – Vugts naar de Winkelsestraat. Ook de oprijlaan naar de boerderij van de familie Van Hulten – Dielen was zo'n steeg die de buurtschappen met elkaar verbond. Beide stegen kwamen uit op hetzelfde punt namelijk de vroeger haakse bocht in de Winkelsestraat ter hoogte van de woning van de familie Van der Loo, Winkelsestraat 21.

De huidige Capucijnenstraat was geen doorgaande weg. Ze liep dood op het huisperceel van de boerderij aan de Winkelsestraat 25. De steeg stond bekend als De Dreef en ontsloot de gronden die vanouds tot het adellijk huis De Vorselaar behoorde. De Vorselaar was een zogenaamde grondheerlijkheid. Hiervan was sprake als iemand een aanvankelijk groot grondgebied in eigendom had en er een zeker aantal beperkte overheidsrechten uitoefende over zijn 'laten' (cijnsmannen, cijnsgenoten, hoevepachters). Van de laten inde hij grondcijnzen, en verkreeg hij een aantal andere prestaties (zgn. hofrechten). De cijnsmannen moesten de cijns jaarlijks op 1 mei ten huize van de Vorselaar voldoen. De boerderij aan de Capucijnenstraat 3 is het laatste overblijfsel van het oude leengoed waarvan de historie teruggaat naar het begin van de veertiende eeuw.

De Dreef moet een mooie laan zijn geweest. Als in 1809 de Vorselaar wordt verkocht aan de weduwe Martens reserveren de verkopers de 426 eiken bomen die aan de laan staan om ze de eerste vier komende jaren te mogen verkopen of kappen.

Met de bouw van het kapucijnenklooster in 1919 werd het karrenspoor intensief gebruikt. Speciaal voor de aanvoer van bouwmaterialen is zelfs een smalspoor aangelegd evenwijdig aan de rijbaan van de Dreef. Na het gereed komen van het klooster met de kerk stond de Dreef ook bekend als Kerksticht. Later werd de naam officieel gewijzigd in Capucijnenstraat. De Kapucijnen namen de zielzorg voor de bewoners van de buurtschappen de Zandkant, 't Gommelen, d'n Biezenmortel, Winkelsen hoek, Brabantshoek, het Hooghout en de Scheurenhoeven op zich. In 1919 bestond de enige bebouwing aan de Dreef uit twee boerderijen. Het was de oude boerderij van de Vorselaar en een in 1867 nieuw opgerichte boerderij van de familie Martens. Deze boerderij was in 1916 afgebrand en werd in 1919 herbouwd. De aanwezigheid van het klooster en de opwaardering van het karrenspoor tot een echte doorgaande weg was een stimulans om meer te bouwen.

De Kapucijnen hadden met de stichting van de rectorale hulpkerk al de zielzorg op zich genomen, al mocht in de beginjaren nog niet gedoopt en getrouwd worden in de kerk. Al snel werden plannen gemaakt om in de nabijheid van het klooster een nieuwe school te stichten voor de kinderen van het kersverse kerkdorp. Daartoe was in 1920 de St.-Josephstichting opgericht. Het was de bedoeling een bijzondere school op te richten, dat wil zeggen één die op de rooms-katholieke leest was geschoeid. Het bestuur diende op 9 juni 1921 het verzoek voor de bijzondere school

in maar trok dit gauw op 26 juni weer in toen bleek dat voor een bijzondere school geen rijksbijdrage ontvangen werd. Besloten werd om dan maar een openbare school op te richten en deze voor 1924/1925 te laten overnemen door de St.-Josephstichting.

Naast de nieuwe school werd de onderwijzerswoning gebouwd die nog steeds eigendom is van de St.-Josephstichting en tegenwoordig dienst doet als pastorie. Naast de onderwijzerswoning bouwde de familie Keuninx een café, zodat na de zondagse mis een borreltje gedronken kon worden. Later is een gedeelte van het pand omgebouwd tot kruidenierswinkel van Ties Mallens en later de familie Smits. Achter het pand staat nog steeds de voormalige diepvrieskluis. In de tijd dat nog niet ieder gezin een eigen diepvrieskist had kon daar een diepvrieskluis gehuurd worden. Het kalf of varken dat voor eigen gebruik werd geslacht, hoefde dan niet meer geweekt in de kelder te worden bewaard. Voordat het pand in de jaren negentig volledig voor bewoning in gebruik genomen werd, is er nog een tijd cafetaria Het Kapucijntje in gevestigd geweest. Tevoren had Biezenmortel ook al een eigen cafetaria dat was ondergebracht in de garage van de woning Capucijnenstraat 71 van de familie Verhoeven. De cafetaria werd overgenomen door de plaatselijke SRV-winkelier (de rijdende winkel) die later ook de winkel / het café van Mallens overnam. De cafetaria verhuisde toen mee naar het pand tegenover de kerk.

Omstreeks 1921 werden verderop in de Capucijnenstraat nog een drietal nieuwe woningen gebouwd. In de stijl van die tijd hadden ze alledrie een zogenaamde mansarde (naar de 17e eeuwse Franse architect Mansard) dak, in de volksmond ook wel Franse kap genoemd. Op nummer 68 bouwde Martinus van der Loo (1849-1923) een nieuw woonhuis. Hij had zijn boerderij aan de Winkelsestraat overgedaan aan zijn zoon Marinus. In de achtertuin van de boerderij die grensde aan de Capucijnenstraat bouwde hij een nieuwe burgerwoning. De eerste steen vermeldt de datum 1 mei 1922 en de initialen van M. v.d. Loo. Hij heeft hier slechts kort gewoond met zijn ongehuwde dochter Pietje (1891-1960).

Nabij het kerkhof had de familie Van de Pas van de Winkelse hoek een perceel grond waar de weduwe van Laurentius van de Pas in 1920 een bouwvergunning voor aanvroeg. Op de bouwtekeningen die in het Tilburgse archief bewaard zijn gebleven is een langgevelboerderij met mansardedak te zien. Uiteindelijk is de bouw toch niet volgens de oorspronkelijke tekeningen uitgevoerd aangezien uiteindelijk de stal niet naast maar achter de woning is gebouwd. De naastgelegen woning op nummer 54 is tegelijk met de hiervoor genoemde woning gebouwd. Janus van Loon (1873-1954) en zijn vrouw Marie van de Pas (1879-1964) gaven opdracht voor de bouw. Dit kinderloze echtpaar verhuisde van een boerderij aan de Loonse Hoek in Udenhout naar deze burgerwoning. Ze kwamen zo naast hun moeder te wonen en vooral dicht bij de kerk van de Kapucijnen waarmee ze zich nauw betrokken voelden. De grond tussen deze woning en het kerkhof was ook hun eigendom. Janus van Loon schonk de grond aan het kerkbestuur van de St.-Josephparochie voor een algemeen doel. Toen in 1961 de uitbreidingsplannen voor Biezenmortel ter inzage werden gelegd bleek de gemeente hier een woonbestemming aan te willen geven. De weduwe Van Loon liet daarop aan het kerkbestuur weten hier bezwaar tegen te hebben. Het kerkbestuur bracht haar bezwaren over bij de gemeente maar liet weten, dat de bouw van een kleuterschool op het perceel wel zou voldoen aan het doel van de schenking. Aan het einde van de jaren vijftig werd de Franciscusschool te klein. Daarom werd toestemming gevraagd aan de gemeente om een tweeklassige kleuterschool te bouwen op het perceel naast het kerkhof. In februari 1963 was de nieuwe kleuterschool, voor 80 kinderen, gereed. De school kreeg de naam St.-Agnes, de patroon van kinderen in het algemeen. De heilige dankt dat aan

de jeugdige leeftijd waarop ze ter dood is gebracht. Nadat begin jaren tachtig het leerlingenaantal flink terugliep, gingen de kleuters weer terug naar het gebouw van de St.-Franciscusschool. De kleuterschool werd in 1982 afgebroken om nu toch plaats te maken voor woningbouw.

In de vijftiger jaren komt de woningbouw in Biezenmortel op gang. Geleidelijk krijgt de Capucijnenstraat het karakter van een woonstraat. In 1955 werden ook de eerste vier huurwoningen door woningbouwvereniging St.-Lambertus gebouwd. Het betreft de woningen Capucijnenstraat 33-39. In 1957 volgde de bouw van nog eens vier woningen aan de Winkelsestraat (nu Capucijnenstraat 94-100). Dat laatste gedeelte van de Capucijnenstraat (van de kruising Winkelsestraat/Gommelsestraat en Capucijnenstraat) raakte in de jaren vijftig bebouwd toen op Huize Assisië meer behoefte kwam aan lekenbroeders. De enige bebouwing aan de oostkant van de straat bestond uit een boerderij genaamd de Westelijke Gasthuishoeve. Die hoeve was in 1873 deel uit gaan maken van het boerderijencomplex waar later Huize Assisië zou worden gesticht. Aan de overzijde stonden al enkele woningen die bewoond werden door personeel van Huize Assisië. Zo werd de woning net voor de overweg bewoond door de hoofdonderwijzer van Assisië en de woning op de hoek met de Gommelsestraat door Driek Verhoeven, het factotum (letterlijk: helper die voor alles zorgt) van Assisië. Hij was daar meer dan 50 jaar werkzaam. De oude pachter van de Westelijke Gasthuishoeve bouwde voor zichzelf een nieuwe woning aan de overkant. Deze woning, met plat dak, kreeg de naam huize VsTsFa wat staat voor Veritas Temporis Fila, de waarheid is een dochter van de tijd. Tegenwoordig gaat de spreuk schuil achter een stenen plaquette. Tot 1968 eindigde de Capucijnenstraat bij de kruising met de Winkelsestraat. Op de T-splitsing was in 1935 een Heilig Hartbeeld geplaatst. In 1968 verdween het H.Hartbeeld zodat de Capucijnenstraat kon worden doorgetrokken. Dit nieuwe weggedeelte moet om planologische redenen – ter voorkoming van lintbebouwing – onbebouwd blijven.

In 1957 kwam er een nieuw gemeenschapshuis. In 1939 werd achter de lagere school een zogenaamd Derde-Ordehuis gebouwd. Dit was een soort van patronaat. Hier kon de jeugd op zondagmiddag verblijven onder toezicht van een pater Kapucijn. Net voor de bevrijding staken de Duitsers het in brand. Het gemeenschapshuis diende als vervanging. In 1985 is het gerenoveerd en uitgebreid.

Begin jaren zestig worden nieuwe uitbreidingsplannen voor Biezenmortel gemaakt. De plannen houden ook pater-rector van het kapucijnenklooster bezig. Hij vraagt dr. Alfred de Weijer, sociograaf binnen de Kapucijnenorde om raad. Pater-rector worstelde met de vraag wat zo'n kerkdorp als Biezenmortel eigenlijk moest nastreven:

- a. zelf zo klein mogelijk blijven en een zo sterk mogelijke centralisatie van alle "leven" in de moederparochie of het centrum van de gemeente;
- of
- b. moet het streven om, laten we zeggen tot aan een gemeenschap van 1.500 zielen uit te groeien en dan zoveel mogelijk op ieder gebied selfsupporting te zijn in nauwe samenwerking met de "moederparochie".

Het antwoord was dat Biezenmortel voor verschillende gemeenschapsbehoeften zelf de voorzieningen moet bezitten. Om dat te kunnen doen, moest Biezenmortel in ieder geval tot 1.500 zielen proberen uit te groeien. Als het daar aanmerkelijk onder zou blijven, dan kon het nooit een leefbare gemeenschap worden. We moeten dan denken aan behoorlijk gedifferentieerd onderwijs, aan een behoorlijke sportaccommodatie, een eigen verenigingsleven etc. Volledige zelfstandigheid door bijvoorbeeld het bezit van een eigen bejaardentehuis was volgens de sociograaf al

even irreëel als het bezit van een eigen ziekenhuis of een eigen ambachtsschool. Daarvoor moest Biezenmortel terugvallen op de gemeente of op de streek.

Een eigen bejaardenhuis was weliswaar niet haalbaar, maar men zocht naar een andere manier om de ouderen de mogelijkheid te bieden in Biezenmortel te blijven wonen. De oplossing vond men in de bouw van bejaardenwoningen. De eerste bejaardenwoningen werden begin jaren zeventig gerealiseerd aan de Reydonckstraat. Ze waren opgenomen in het uitbreidingsplan achter het kerkhof waarmee in de jaren zestig een aanvang was gemaakt. Begin jaren zestig was ook al de westzijde van de Capucijnenstraat tussen het klooster en de Biezenmortelsestraat bebouwd.

De uitbreidingsplannen voor Biezenmortel in de jaren zestig was voor de pater rector Theobald van Etten ook de aanleiding voor het verzoek aan het bestuur van de Boerenleenbank om in Biezenmortel een bijkantoor op te richten. Aanvankelijk hield de bank zitting in het gemeenschapshuis. Later werd het winkel/woonhuis van Therus van Kempen voor dat doel ingericht. Het pand is later gesloopt voor de ontsluitingsweg naar de nieuwbouwwijk De Slijkhoef. Hard groeit Biezenmortel door de nieuwste uitbreidingslocatie niet; mondjesmaat mogen nieuwe woningen gebouwd worden. In het laatste gedeelte van deze uitbreidingslocatie is nog plaats voor ongeveer 23 woningen. De naam Vriesdonk van de nieuwe straat waaraan deze woningen gebouwd worden is al in 1994 vastgesteld en verwijst net als de Slijkhoef naar een oude verdwenen boerderij uit Biezenmortel. De eerste woningen aan de Slijkhoef zijn in 1994/1995 gebouwd. De woningen zijn gebouwd op de plaats waar Biezenmortel zijn oorsprong vindt, het oude leengoed De Vorselaar.

Bronnen

Scouting St.-Lambertus, Kalender april 1999

Heemcentrum 't Schoor, "Over Udenhout en zijn Rabobank", 1998

Heemcentrum 't Schoor, "Over d'n Biezenmortel", 1993

Joost van der Loo, Een familiestamboom van eerste stenen, in De Kleine Meijerij jrg. 56 (2005) p. 83

Frans van Balkom

De burgemeester van de Zandkant

Annie van Roessel - Kolen

Zijn corpulentie en de waardigheid dat te kunnen presenteren hebben Frans van Balkom de titel “de burgemeester van de Zandkant” gebracht.

Frans van Balkom werd 22 september 1885 geboren in Cromvoirt. Hij was de zoon van Hendrikus van Balkom en Wilhelmina Habraken, die waren getrouwd op 25 november 1876. Hun gezin telde negen kinderen, waarvan Frans de vijfde was. Vader Hendrikus was geboren in Nistelrode en was een zoon van Cornelis van Balkom en Allegonda van Mensvoort. Hendrikus overleed te Udenhout op 30 mei 1908. Moeder Wilhelmina van Balkom – Habraken was geboren in Boxtel en zij overleed te Udenhout op 27 oktober 1930.

Frans van Balkom trouwde op 16 mei 1922 te Udenhout. Ze trouwden in een vroege mis met zestien paartjes tegelijk. Dat was in die tijd nog heel gebruikelijk. Na de plechtigheid gingen al deze stelletjes weer te voet naar huis. Er was geen feest zoals tegenwoordig en dus ging iedereen de rest van de dag gewoon verder met het dagelijkse werk. De bruid van Frans van Balkom was Cornelia (Kee) de Bakker, die geboren was te Berkel Enschoot op 17 juni 1885. Haar ouders waren Johannes de Bakker en Adriana Brabers. Na hun huwelijk ging het jonge paar Frans en Kee wonen in de Loonse Hoek op een boerderij, die ze gehuurd hadden van de familie Vermeer. Hier zijn hun beide kinderen geboren: zoon Harry en dochter Sjaan.

Na acht jaren geboerd te hebben in de Loonse Hoek verhuisde het gezin in 1930 naar de Zandkant. Hun huisnummer was B32. Ze gingen wonen op de boerderij van zijn moeder, de weduwe Wilhelmina van Balkom – Habraken, die kort daarvoor op 17 oktober 1930 was overleden. De boerderij was door Frans en Kee gekocht en zo begon het gezin op hun eigen hoeve op de Zandkant.

Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog brandde hun boerderij tot de grond toe af. Het gezin was kort daarvoor al geëvacueerd naar Drunen en verbleef daar in een schuilkelder. Op de Zandkant aan de rand van de Loonse en Drunense duinen was het in die dagen levensgevaarlijk. De actie Market Garden bracht de bevrijder deze kant op en de bezetter moest vluchten. Vele boerderij moesten het ontgelden en werden in brand gestoken. Ook de boerderij van Frans en Kee van Balkom op 29 oktober 1944. Het was het begin van een moeilijke periode voor het gezin Van Balkom. Na opvang elders werd voor hen een noodwoning gezet op de Zandkant. Enkele jaren later werd er op de plaats van de afgebrande hoeve een mooie ruime wederopbouwboerderij gebouwd.

In die jaren boerde Frans samen met zijn dochter Sjaan. Zoon Harry immers was in die tijd als priesterstudent op het seminarie.

In september 1950 waren Frans en z'n vrouw Kee de trotse ouders van hun priesterzoon Harry. Hij was de eerste priester uit Biezenmortel en werd missionaris van het Goddelijk Woord (S.V.D.). Eind november vertrok hij naar de missie van in Ende en Badjawa Flores in Indonesië.

Ook in september 1950 ging Harry voor in de huwelijksviering van zijn zus Sjaan, die trouwde met Bart Robben. Dit jonge paar ging bij Frans en Kee op de boerderij wonen.

Op 31 december 1960 overleed de echtgenote van Frans, Cornelia (Kee) van Balkom – de Bakker, en zo bleef Frans achter met zijn dochter en haar gezin.

Door de altijd fiere houding van Frans en vanwege zijn postuur was hij zijn bijnaam "de burgemeester van de Zandkant" waardig. Met zijn stralende ogen en zijn goedlachse blik was hij als praatgrage Biezenmortelnaar graag onder de mensen. Zowel bij de bejaarden, met wie hij graag een kaartje legde, als bij zijn vele fietstochtjes in de omgeving maakte hij met velen graag een praatje. Hij bezat een heldere geest en kende bijna iedereen. De laatste vier jaar van zijn leven werd hij verzorgd bij de broeders van Joannes de Deo in Helvoirt, de congregatie waar zijn zoon was ingetreden. Hij mocht oud worden in goede gezondheid. Op 96-jarige leeftijd stierf Frans. Op zijn overlijdensprentje stond vermeld hoe trots hij was op zijn mooie leven, op zijn woning en zijn grond aan de Zandkant en zijn titel "de burgemeester van de Zandkant".

Zoon Harry kwam in 1985 terug van de missie en werd eerst pastoor van St.-Vith in België en daarna pastoor van het Duitse plaatsjes Wallerode en Lommersweiler. Hij overleed in Wallerode op 2 december 1993.

Dochter Sjaan en haar man Bart Robben wonen in Biezenmortel en zijn al 56 jaar getrouwd. Op hun boerderij woont een van hun kinderen.

De gemeint op het Winkel

Luud de Brouwer

Het gebied dat onderwerp is van onderstaand artikel ligt tussen de huidige Winkelsestraat met als westelijke begrenzing de Gommelsestraat.

In 1698 vond er een omvangrijke verkoop plaats van gemeenschappelijke gronden uit de Haarensche gemeint. Eén van de terreinen lag op het Winkel.

De gemeint

De gemeint, ook wel vroente of aard genoemd, is een terrein dat de gemeenschap gebruikt en dat niet in cultuur gebracht (woeste grond) is. Geen van de gebruikers is eigenaar van deze "gemene gronden".

Op deze gemeenschappelijke gronden weiden de boeren hun runderen en paarden, de schapen begrazen de heide. De heiplaggen dienen ook als dakbedekking en de gemaaide hei gaat als strooisel de stal in. De bijen kunnen er azen zodat er honing komt; er zijn bouwmaterialen te halen en je kunt er jagen, vogels vangen of brandstof steken in de vorm van turf.

Het strooisel en ander afval komt terecht in de zogenaamde potstal. In dit staltype staan de beesten op een bed van strooisel. Dat vermengt zich in de loop van het jaar met hun ontlasting en dat geheel vormt een pak broodnodige mest. De boer rijdt het verse pakket mest uit over zijn land dat daardoor geschikt blijft om voldoende vruchten voort te brengen. In dat proces speelde de gemeint een belangrijke rol. De grotere hoeven in Udenhout waar pachters op werkten, hadden vaak hun eigen onontgonnen gronden die zeer waarschijnlijk dezelfde functie vervulden als de gemeint voor de overige boeren. Deze gronden lagen soms aan de landbouwgrond, maar we zien ook dat de hoeven aan de zuidkant van de Groenstraat en Biezenmortelsestraat hun beemden, broekvelden en heivelden ten noorden van die straten hadden liggen.

In de 13de en 14de eeuw geven de hertogen van Brabant (en enkele lokale heren die dergelijke gronden in bezit hadden) deze gemeint uit in gebruik aan de bewoners van de gemeenschappen in hun gebied. De woeste gronden behoren tot de zogenaamde Regalia, de rechten die sinds de Karolingische tijd aan de koning toekomen of die hij zich heeft toegeëigend. Voorbeelden daarvan zijn het jachtrecht, het windrecht en muntrecht. De wildernis vormt ook een regaal en om dat te mogen gebruiken betalen de bewoners een vergoeding. Die vergoeding bestaat uit een zogenaamd *voorlijf*, dat was een eenmalig bedrag, en een kleiner, een jaarlijks op te brengen bedrag, de cijns. Daarmee garandeert de hertog of lokale heer jaarlijkse inkomsten voor zichzelf en blijft duidelijk wie de eigenaar is.

Er ontstaat op dat moment wel een merkwaardige eigendomsverhouding. De gemeenschap mag de gemeint gebruiken en betaalt daarvoor jaarlijks een bedrag. De hertog verspeelt op datzelfde moment wel het recht om de grond zelfstandig te verkopen. Van de andere kant mogen de nieuwe gebruikers de gemeint ook niet zomaar verkopen. Daarvoor hebben ze toestemming nodig van de hertog, een zogenaamd octrooi. Op dat moment treedt de hertog weer op als eigenaar. Als er delen van de gemeint worden verkocht, gaat de opbrengst van de verkoop in de kas van de gemeenschap. Maar tegelijkertijd behoudt de hertog zijn recht om er cijns uit te blijven heffen. Zo blijft zijn oude eigendomsrecht min of meer in stand en zijn inkomsten nemen toe.

Het registreren van de hertogelijke inkomsten uit deze cijnsen gebeurt in cijnsboeken. Het uitgestrekte hertogdom Brabant is onderverdeeld in cijnskringen, kleinere, administratieve regio's. Udenhout hoort bij de cijnskring Oisterwijk. De cijnsboeken geven een goed overzicht van de percelen die in de loop der eeuwen in

gebruik zijn genomen en de namen van hun eigenaren. De inning van de cijzen is in handen van een rentmeester. Die moet weten van wie hij de cijzen moet ontvangen. Het bijhouden van de cijnsboeken was daarom van wezenlijk belang om de inkomsten van de hertog veilig te stellen.

De Haarensse gemeint

Op 24 mei 1309 verkoopt Jan II, hertog van Brabant, aan de inwoners van Haaren de gemeint. In deze akte staan de grenzen van het gebied dat als gemeint geldt precies omschreven. Ferdinand Smulders heeft aan deze grensaanduidingen in de Kleine Meijerij een artikel gewijd. Daaruit blijkt zonneklaar dat Udenhout deel uitmaakte van de Haarensse gemeint, maar ook (delen van) Helvoirt, Oisterwijk, Berkel, Heukelom en Enschoot. De verkoop levert de hertog direct een bedrag van 200 pond op. Tevens regelt de akte dat de gebruikers van de gemeint jaarlijks vijf pond moeten betalen als vergoeding

In de hertogelijk cijnsboeken van 1340, 1380 en 1448 staat dat de inwoners van Haaren voor het gebruik van hun gemeint het bedrag van 25 oude schilden betalen. Dat zal wel het equivalent zijn van de 5 pond die genoemd staat in de akte van 1309. (*It. vicini de Haren de eorum communitate 25.s. vet.*)

In sommige gevallen krijgen personen alsnog rechten in een andere gemeint dan die waar ze eigenlijk toe behoren. In die gevallen ontvangen ze een zogenaamde aardbrief waarmee je dat recht verwerft. Zo zien we dat enkele hoeven in Biezenmortel rechten hebben in de aard of gemeint van Helvoirt. Dat betekent dat de pachters of eigenaren gebruik mogen maken van de gemeenschappelijke gronden van Helvoirt.

Een akte uit 1615 beschrijft waar de Haarensse gemeint op dat moment voor gebruikt werd: *De gemeijne naegeburen ende ingesetenen vande dorpen ende vlecken van Haren, Udenhoudt ende Berckel hebben samen sekere wilderie ende gemeijnte; zij gebruijcken die wilderie met henne koeijen, perden ende horenbeesten daerop te stouwen ende te weijen; oock henne schapen ende lammeren daerop te drijven, te hueden ende te weijden.* Om misbruik van de gemeint te voorkomen zijn er keurmeesters (ook gezworenen genoemd) aangesteld die toezicht houden. In dit geval één voor Haaren en één voor Udenhout en Berkel. De aanstelling van schutters moet ervoor zorgen dat er geen beesten van eigenaren die geen rechten hebben in de gemeint grazen en rondlopen. Deze functionarissen zetten vee dat niet in de gemeint thuishoort vast in een schutskooi. De eigenaar kan zijn beesten daar terughalen na betaling van een passende boete.

De uitgifte van 1698

Er waren meerdere redenen waarom uit de gemeint percelen werden verkocht. Één van de redenen was de behoefte aan nieuwe landbouwgrond. Een groeiende bevolking had meer voedsel nodig en daarom meer productieve grond. Een andere reden was van financiële aard. Vooral oorlogen betekenden een aanslag op de dorpsfinanciën. Om vijandelijke legers op afstand te houden moest men ze afkopen. Kwamen ze toch in de gemeenschap terecht dan waren het de inkwartierungen of, nog erger, de plunderingen die veel geld kosten. Om de financiën weer op orde te krijgen kon de verkoop van een deel van de gemeint dienen. Met het geld dat de verkoop opleverde konden de tekorten worden aangevuld en leningen worden afgelost.

In het archief van de raad- en rentmeester-generaal der domeinen bevindt zich een register met daarin de verkoop van de gemeint op het Winkel. In het begin van dat register verklaren Jacob Lombaerts en Jan Aert Hendricx Vuchts als borgemeesters van Haaren dat deze verkoop is gebaseerd op een octrooi van 14 maart 1587 dat

door de koning van Spanje is verleend en door de Raad van State op 26 februari 1650 is bekrachtigd. In dat octrooi staat dat de opbrengst bedoeld is om de oorlogslasten te bekostigen die zijn ontstaan ten gevolge van de oorlog tussen Spanje en de Republiek der Verenigde Nederlanden.

De borgemeesters van Haaren gaan in 1698 uit hun gemeint verkopen: *verscheijde hoecken ende parceelen van hender gemeijnte gelegen binnen de paelen ende limiten in hander caerte gespecificeert ter plaetsen genoemt Carckhooven, Huijckelom, Entschot, Berckel, Udenhout*. De kopers moeten daarvoor jaarlijks een bedrag van 4 stuivers per bunder betalen op de gebruikelijke cijnsdag. Voor Oisterwijk en ook Udenhout is dat op St.-Thomasdag apostel: 21 december. Bij deze verkoop worden meerdere percelen verkocht in verschillende dorpen. Binnen Udenhout zijn er ook gronden te koop bij de Kreitenmolen. Onder het kopje *Opt Hooghwinckel* volgt de opsomming van de percelen die daar verkocht zijn. Alle percelen zijn één bunder groot. De eigenaren van deze nieuwe erven zijn: Jan Cornelis Breeckelmans (1), Aert Peter Goijaert Heeren (2), Jan Andries Scheijven (3), Jan Jansen Hessels en Anthoni Cornelis Witlocx (4), Zeger Jacob van der Voort (5), Hendrick Jansen Vermeer (6), Dirck Embert Appels (7), Willem en Jacobus Lombarts en Peter Peter Vuchts (8), Adriaen Matthijs Francken (9) en tot slot Cornelis Jan Driessen (10).

Afb. 1. De 10 percelen in de Winkelse gemeint die in 1698 zijn verkocht.

Het wegenpatroon op het moment van uitgifte is niet bekend. We kunnen er vrijwel zeker van uitgaan dat de weg rondom de Winkelse gemeint er al lag. Het diagonale voetpad dat dwars door de percelen loopt zal ook van oudere datum zijn. Het is moeilijk voor te stellen dat na de uitgifte een dergelijk voetpad nog kan ontstaan. De wegen zijn aangelegd om de nieuwe percelen, ook na latere uitgiften, goed bereikbaar te maken. De weg (B) die deze nieuwe erven van 1698 doorsnijdt zal voor dat doel zijn aangelegd, evenals de zuidelijke weg (C) langs de percelen en de kleine dwarsweg (D) aan de noordzijde. In de beschrijving van de afzonderlijke percelen is geen enkele keer een weg als begrenzing genoemd. Het gegeven dat de percelen allemaal dezelfde grootte hebben pleit er voor dat de centrale rechte weg (B) meteen bij de uitgifte in 1698 is vrijgehouden en kort daarna is aangelegd. Anders zouden de eigenaren van de aangrenzende percelen een deel van hun grond hebben moeten afstaan. Daarvan zijn geen bronnen te vinden.

In drie verkopen uit de gemeint van latere datum zijn even zovele percelen verkocht die gelegen waren naast percelen uit de uitgifte van 1698.

In 1726 kocht Jenneke Bouwens, de weduwe van Jan Cornelis Breckelmans, een stuk erf van 4 lopen naast het perceel dat wijlen haar man in 1698 had gekocht (nr. 1). Dat nieuwe perceel kostte haar 3 stuivers cijns per jaar.

In 1739 kocht Cornelis Jan Cornelis Jan Martens een perceel heiveld van 2 lopen en 30 roeden. Dat lag boven het perceel dat in zijn bezit was gekomen in 1737 na aankoop van Cornelis Jan Hessels. (de bovenste helft van nr. 4). Waarschijnlijk is toen ook het weggetje vanaf zijn woning aan het Winkel aangelegd, dat rechtstreeks naar zijn nieuw verworven grond liep.

Op 30 maart 1752 gaf Philip Willem de Schmeling, raad en rentmeester generaal der domeinen van Brabant in het kwartier van 's-Hertogenbosch, toestemming aan Adriaen Cornelis Roosen om van de gemeint van Udenhout, *geheten op het Winkel*, een perceel van 2 lopen in gebruik te nemen. Hij mocht op dat perceel een hutje of huisje bouwen voor zichzelf en zijn vrouw en kinderen en moest daarvoor jaarlijks betalen aan de domeinen van Brabant een gewincijns van 1 stuiver.

Afb. 2. Kaart situatie 1752:

Jenneke Bouwens, weduwe Jan Cornelis Brekelmans (1726), Cornelis Jan Cornelis Jan Martens (1739) en Adriaan Cornelis Roosen (1752).

Als Udenhout in 1803 een zelfstandige gemeente wordt is het noodzakelijk de grenzen van de Haarensche gemeent vast te stellen. Dat neemt ongeveer twee jaar in beslag. Op 11 april 1805 zijn de nieuwe grenzen vastgesteld. Het departementaal bestuur van Brabant keurt ze goed op 6 juni 1805.

Namens de nieuwe gemeente Udenhout verkopen Willem Willem van Iersel en Adriaan Aart Bergmans, als gemachtigden van het gemeentebestuur van Udenhout, op 3 augustus 1807 gemeentegronden. Het waren in totaal 35 percelen waarvan er 17 in het deel van het Winkel liggen waar dit artikel over gaat. Het zijn de percelen aan de oost-, noord- en westzijde van de strook die in 1698 is verkocht. Het mag geen verbazing wekken dat de percelen gekocht zijn door de eigenaren van de belendende percelen aan de buitenkant van de Winkelse straat.

Twee maanden later, op 14 oktober 1807, verkoopt de gemeente Udenhout de laatste percelen. Het gaat dan om de zogenaamde voorpotingen van de percelen die in 1698 zijn verkocht. Het recht van voorpoting betekent dat ingezetenen het recht hebben om de gemeent voor hun erf tot een zekere afstand te beplanten (bepoten) met (opgaande) bomen. Dat dient vooral om te voorzien in de behoefte aan timmerhout aangezien uitgestrekte bossen ontbraken. Met deze verkoop is het hele gebied in handen gekomen van particulieren.

Afb. 3. Kaart situatie 1807:

Jan Laurens Vermeer (1), Gerard Hendrik Heijmans (2), Arnoldus van de Ven (1/4) en Cornelis Frans van de Pas (3/4) (3), Marten Michiel Koolen (4), Cornelia Adriaan Vugts, weduwe Willem Martens (5), Arnoldus Adriaan Vermelis (6), Elisabeth Peter Smeijers, weduwe Hendrik Boudewijns (7), Martinus Hendrik Heijmans (8), Cornelia Adriaan Vugts, weduwe Willem Martens (9), Cornelis Hendrik Heijmans (10), Cornelis Nicolaas van de Pasch (11), Joannes Hendrik van Iersel (12), Petronella Jan de Lepper, weduwe Cornelis Martens (13) Joannes Adriaan van der Schoot (14), Lambert Peter Verhoeven (15). (16) is de voorpoting die in oktober 1807 is verkocht.

Nawoord

De altijd voortschrijdende techniek stelt ons in staat om met behulp van pasklare software dit soort ontwikkelingen, na intensief bronnenonderzoek, in beeld te brengen. Gevoegd bij de toenemende beschikbaarheid van bronnen op het wereldwijde internet biedt dat de mogelijkheid om het te vergelijken met de situatie nu.

De update in september 2006 van Google Earth, de service van de Google zoekmachine die satellietopnamen van de hele wereld gratis ter beschikking stelt, maakt het mogelijk om hoogwaardige beelden van het Winkel in de huidige perceelverdeling naast de historische plattegrond te leggen.

Het is opvallend te zien dat de sporen van de uitgiften uit de 17de, 18de en 19de eeuw voor een belangrijk deel nog steeds herkenbaar zijn, meer dan 300 jaar later.

Afb. 4. Het gebied van de Winkelse gemeent gezien via Google Earth in september 2006. Er zijn nog steeds sporen te zien van de oude verkopen uit de 17de, 18de en 19de eeuw.

Literatuur:

Asseldonk, M.M.P. van, *De meierij van 's-Hertogenbosch, de evolutie van plaatselijk bestuur, bestuurlijke indeling en dorpsgrenzen, circa 1200-1832* (Katholieke Universiteit van Brabant 2002)

Bakker, W. de, 'De Kreitehei en de uitgifte onder Oisterwijk kort na 1800', *De Kleine Meierij*, jg. 27 (1976), nr. 4, pp 88-102.

Camps H., *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312*, I, ('s-Gravenhage 1979) nummer 778

Iersel, F. van, 'Udenhoutse boeren in conflict met Helvoirt', *De Kleine Meierij*, jg 53 (2006) nr.4 pp. 125-136

Smulders, F.W., 'De gemeijnte van Haaren', *De Kleine Meijerij*, jg. 25, (1974), nr. 1, pp. 6-11.

Vera, H.L.M., 'Gemene gronden'. In: J.G.M. Sanders (eindred.), *Noord-Brabant tijdens de Republiek der Verenigde Nederlanden, 1572-1795. Een institutionele handleiding*.

Archieven:

Brabants Historisch InformatieCentrum

Archief van de raad en rentmeester generaal, inv.nr. 222, 225. Cijnsboeken van Haaren.

Archief van de leen- en tolkamer, inv.nr. 336 – verkochte gemeentegronden tussen 1662 en 1740.

Regionaal Archief Tilburg

Schepenbank Oisterwijk, algemeen protocol, inv.nr. 440, f.36v-42, 3 augustus 1807; f.55-62, 14 oktober 1807; inv.nr. 421, f.169v-170, 30 maart 1752.

Websites:

Van de hertogelijke cijnsboeken zijn de transcripties (van de hand van Wim de Bakker) te vinden op de website van de Kleine Meijerij:

http://www.do.nl/heemkunde/Bronnen/hertogelijk_cijnsregister/1340_oisterwijk.htm

http://www.do.nl/heemkunde/Bronnen/hertogelijk_cijnsregister/1380_oisterwijk.htm

http://www.do.nl/heemkunde/Bronnen/hertogelijk_cijnsregister/1448_oisterwijk.htm

<http://earth.google.com/>

Een rijk natuurgebied in de achtertuin van Udenhout

Den Brand

Jan Denissen

Op een mooie zonnige dag trekken veel mensen erop uit en zoeken de buitenlucht op, de natuur in. De Loonse- en Drunense duinen zijn daarbij erg in trek. Als Udenhouters daar naar toe gaan, rijden ze een prachtig en uniek natuurgebied voorbij: den Brand. Dit natuurgebied is minder in trek want de paden en wegen daar zijn bijna altijd modderig en nat. En vooral 's zomers steken de muggen je helemaal lek. Misschien gelukkig dat daar geen grote groepen recreanten naar toe gaan, want dit natuurgebied zou dat ook moeilijk aankunnen. Echte natuurliefhebbers trotseren echter graag de ongemakken van dit bijzondere stukje Brabant. Het gebied is bijzonder vanwege de geschiedenis van het ontstaan en om de soortenrijkdom van flora en fauna. Je vindt er zowel droge als natte gronden in een relatief klein gebied. In het vroege voorjaar is het meer dan de moeite waard om je te verwonderen over de prachtige tapijten van bosanemonen en speenkruid. Op warme meiavonden is de zang van de nachtegaal en het gekwaak van de boomkikker te beluisteren. In de zomer zijn er vele bijzondere vlinders te vinden zoals de grote weerschijnvlinder en de kleine ijsvogelvlinder. In het najaar komen de liefhebbers van paddestoelen ruimschoots aan hun trekken. En na vorst is dit gebied wel goed toegankelijk. Zo heeft dit prachtige natuurgebied in elk jaargetijde wel iets bijzonders.

Huidige kenmerken

Het natuurgebied den Brand is 423 ha groot. Het gebied ligt ten noorden van Udenhout en wordt begrensd door de Groenstraat, de Biezenmortelsestraat, de Houtsestraat en de Loonse Molenstraat en ten noorden door de Oude Bosschebaan. Den Brand maakt deel uit van het Nationaal Park De Loonse- en Drunense Duinen. Tot 1991 was den Brand in het bezit van Staatsbosbeheer. Daarna is het door ruiling overgegaan naar Stichting Het Brabants Landschap. Het is een van de laatste restanten van een typisch Brabants broeklandschap. Naast moerassen en natte graslanden bestaat den Brand uit boscomplexen met vooral eik en populier. Maar ook de hazelaar en es komen veelvuldig voor. In de buurt van de kapel aan de Schoorstraat zijn lang geleden ook enkele percelen met beuken beplant. Een kenmerk van den Brand is de rijke structuur. Er is een mozaïek van natte en droge elementen aanwezig, doordat vaak op kleine schaal ontwaterd is. Vele kleine moerasjes en de rabatten en rabatsloten in de bossen geven een afwisseling tussen nat en droog terrein. Kenmerkend voor den Brand is bovendien de aanwezigheid van leem dat ondiep gelegen is of aan de oppervlakte komt. Deze leemgronden worden afgewisseld met zand en veen. De leemgronden zijn van nature nat en moeilijk te bewerken in de landbouw. Dat is ook de reden dat dit gebied een grootschalige ruilverkaveling bespaard is gebleven. In het terrein is nu nog te zien hoe de ontginning en keuze van het grondgebruik in het verleden heeft plaatsgevonden. Dat is in Brabant een zeldzame situatie. Alleen al vanwege het landschapspatroon is bescherming van dit gebied de moeite waard. Maar ook vanwege de daar aanwezige planten en dieren.

Het ontstaan

Na de laatste ijstijd (ongeveer 10.000 jaar geleden) ontwikkelde zich in den Brand in de komvormige laagte, een laagveenmoeras. Rond het jaar twaalfhonderd veranderde het gebied door menselijk ingrijpen. Men groef het veen af. Op de scheidingen tussen de afgravingen legde men kades aan. Door het inklinken van het resterende veen stegen de kades als het ware op uit het landschap. Deze paden worden aangeduid als "stegen" zoals de Aschotse steeg en de Brandse steeg. Het

gedroogde veen werd gebruikt om te stoken. De naam den Brand verwijst daar ook naar. Na de 14^e eeuw startte de boshoeve-ontginning. Initiatiefnemers waren de hertogen van Brabant. In 1290 schonken ze aan de abdij van Tongerlo acht hoeven land om te ontginnen. Later zijn nog enkele schenkingen meer gedaan aan anderen. De boshoeve-ontginningen kenmerken zich door smalle rechthoekige verkavelingspatronen in stroken. Op een smalle strook grond van ongeveer 150 meter breed stond aan het kopeinde een boerderij. Binnen een strook werd een compleet landbouwbedrijf uitgeoefend. Het grondgebruik bestond uit akker-, wei- en hooiland en op de natste plekken hakhout. In de 19^e eeuw zijn in den Brand delen van het bos op rabatten gezet, lange stroken opgehoogd met grond afkomstig van de naastgelegen gegraven greppels. De rabatten zijn beplant met zwarte els, populier en zelfs fijnspar. Vanaf 1900 is steeds meer bos gekapt en omgevormd tot weiland. Het bosareaal is sinds die tijd gehalveerd.

Planten

Den Brand is vrij rijk aan voedingsstoffen. Een voedselrijk gebied is over het algemeen qua planten soortenarm. Eén plantensoort ziet dan meestal kans om alle andere te overheersen. Den Brand is als geheel niet excessief bemest met stikstof en fosfaten. De tegendruk van het lokale grondwater zorgt ervoor dat water uit stedelijk gebied en agrarische bedrijven geen grote schade aanricht. Door een vrij hoog kalkgehalte worden fosfaten gebonden waardoor geen verzuring optreedt. Hierdoor is het aantal planten van de soorten van het rijkere milieu soms indrukwekkend zoals de bosanemoon en het speenkruid. De verschillen in waterhuishouding leveren wel de basis voor veel variatie. Hierdoor vooral is den Brand rijk aan plantensoorten. De helft van de 1020 verschillende plantensoorten in Brabant is er te vinden waaronder verschillende zeldzame, zoals gulden boterbloem, bosklaverzuring, ruige veldbies, boskortsteel en bospaardestaart. Kenmerkend voor het moeras in den Brand zijn: waterdrieblad, moerasviool, moerasvaren en grote boterbloem. In de nabijheid van de Drunense duinen vinden we zandblauwtje en aan de rand van het moeras gagel. Bijzonder is ook de zoete kers die aan bosranden staat en vroeg in het voorjaar bloeit. De flora van den Brand blijkt in meerdere opzichten van betekenis te zijn.

Paddestoelen

In den Brand komen 460 soorten paddestoelen voor waarvan er maar liefst 64 soorten als zeldzaam te boek staan. Dat hangt vooral samen met de structuur van de bodem en de variatie in het gebied. Een van de meest bekende paddestoelen is natuurlijk de rode paddestoel met witte stippen; de vliegezwam. Die heeft een symbiose met de berk of grove den en soms met de eik of beuk. Je zult deze paddestoelen daarom altijd aantreffen in de omgeving van deze bomen en dus ook in den Brand. Een heel bijzondere paddestoel is de inktviszwam. Uit een bolvormig "duivelsei" komen vier tot zes op een inktvis lijkende armen te voorschijn. Deze armen zijn prachtig bloedrood, met daarop olijfgroene slijmerige vlekken. Deze zwam verspreidt een aasgeur waar insecten op af komen. Het is een paddestoel die oorspronkelijk uit Nieuw Zeeland stamt. In 1973 is hij voor het eerst in Nederland gesignaleerd. In den Brand is hij in 1981 voor het eerst gezien en komt daar nu regelmatig voor.

Insecten

In 1990 deed de Insectenwerkgroep van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging uit Tilburg een groot onderzoek naar de insecten in den Brand. In een periode van acht maanden ving men 300.000 insecten. Die zijn allemaal onderzocht, wat een geweldig groot karwei was. De conclusie van dat onderzoek was dat den Brand zeer rijk is aan insecten (wat iedere Udenhouter al wel

wist). Er zijn ruim 2000 soorten aangetroffen waaronder een aantal dat uniek is voor de Nederlandse fauna. Men telde bijvoorbeeld 53 soorten rouwmuggen waarvan 42 soorten die nooit eerder in Nederland waren waargenomen. Bovendien noteerde men 3 nieuwe soorten voor de wetenschap. Dit onderzoek heeft een ongekende hoeveelheid gegevens over insecten in den Brand opgeleverd.

Amfibieën en reptielen

Door de gevarieerdheid van de structuur is het gebied uitstekend geschikt voor amfibieën. Er komen dan ook vele soorten voor en in grote aantallen. Maar liefst vijf soorten komen voor in den Brand die zeldzaam zijn in Nederland. De kamsalamander, de boomkikker en de kleine groene kikker (poelkikker) komen in den Brand min of meer algemeen voor, terwijl die in Nederland (zeer) zeldzaam zijn. Het ondiepe en voedselrijke water is bijzonder geschikt voor de voortplanting. Vanaf de jaren zestig was door de intensieve veehouderij de waterkwaliteit sterk achteruit gegaan. Ook den Brand had daar last van. Intussen is in de laatste decennia de kwaliteit van het leefgebied voor de amfibieën en reptielen aanzienlijk verbeterd door de aankoop van de meeste graslanden. Het graslandbeheer kon hierdoor worden geëxtensiverd, poelen en houtwallen werden aangelegd en er werden geleidelijke overgangen gemaakt tussen graslanden en bossen.

Vogels

In den Brand vonden onderzoekers 73 soorten broedvogels. Bijna de helft van deze soorten behoren tot de weinig algemene Nederlandse broedvogels. Er komen zes soorten broedvogels voor die op de lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten staan. De vogelsoorten voor ouder bos zijn vooruitgegaan zoals holenduif, zwarte specht, kleine bonte specht, boomklever en appelvink. Het aantal vogels van het open moeras is sterk achteruit gegaan. Als broedvogel zijn bijvoorbeeld verdwenen de roerdomp, zomertaling en wintertaling en verschillende soorten kiekendieven. Maar de blauwborst is terug na een aantal jaren van afwezigheid. Als biotoop voor vogels, amfibieën en reptielen is den Brand een erkend waardevol gebied.

Toekomst

Het Brabants Landschap heeft het beheer over den Brand. Zij kiest voor een verdere ontwikkeling van halfnatuurlijk landschap of een meer natuurlijk landschap. Het zal zich verder ontwikkelen tot een nog meer waardevol en bijzonder natuurlijk landschap. De kikkers en salamanders schieten er voor je voeten weg. In de bomen zonnen de boomkikkers en de graslanden zullen paars zijn van de koekoeksbloemen en geel van de boterbloemen. Randen zijn wit van het fluitenkruid en de nachtegaal bezingt luidkeels de pracht van al dat moois. Udenhouters zijn rijk gezegend met zo'n prachtig natuurgebied zo dicht bij de deur.

Bronnen

Brabants Landschap, Handboek Gids van de natuurgebieden in Noord-Brabant, Stichting Het Noordbrabants Landschap

Brand-stof, een inventarisatie van de entomofauna van het natuurreserveaat "De Brand" in 1990

De Brand, historie & ontwikkeling van een bijzonder Brabants landschap, Brabants Landschap & Ecologisch Kring Midden-Brabant

De rotte kermis op 't Gommelen

Annie van Roessel - Kolen

In welke jaren de rotte kermis is ontstaan, is niet precies bekend, maar volgens de overlevering al zeker anderhalve eeuw geleden. Het bestond in elk geval al rond 1855 toen Cornelis van Roij en zijn vrouw Ida van Roij – Lommers eigenaar waren van herberg 't Gommelen *aan de Gommelsestrate in het buurtschap Gommelaer*. Cornelis was van beroep kleermaker.

De jaarlijkse kermis op 't Gommelen werd rotte kermis genoemd en vond altijd plaats één week na de Udenhoutse kermis. Er werd verteld dat de restanten peperkoek en vis, die waren overgebleven van de Udenhoutse kermis, nog op de kermis op 't Gommelen werden verloot. De koek was oud en de vis rot. Vandaar de naam rotte kermis. In elk geval werd op de rotte kermis werd het feest van de Udenhoutse kermis nog eens dunnetjes overgedaan. Alle overgebleven en nog bruikbare peperkoek en ook alle gedroogde, gerookte of gezouten vis werd daar van de hand gedaan. Natuurlijk vergezeld van een glaasje of een borrel.

Kermis is van oudsher een soort jaarmarkt ter gelegenheid van de wijdingsdag van de plaatselijke kerk. In Udenhout was dat van oudsher de eerste zondag van oktober. Er was op zo'n dag eerst een feestelijke mis. Het volk stroomde samen om feest te vieren, de mis te volgen en zich een dag te vermaken. Van heinde en ver kwamen familieleden op bezoek. Zo'n kermis was in die tijd immers een van de weinige uitgaansmogelijkheden.

Kermis is een verbastering van kerkmis of *kerkemisse*.

In de loop der jaren kreeg de kermis een ander karakter en werd steeds minder een kerkelijk gebeuren. Handel en amusement gingen steeds meer de boventoon voeren.

Merkwaardig was het dat er tijdens de rotte kermis bij café 't Gommelen een vrijgezellenbank stond, voor meisjes en dames die serieus een man of vrijer zochten. Zij gingen dan gewillig op de bank zitten wachten tot "de ware Jacob" kwam. In die tijd moesten de meesten van hen gaan dienen (dienstbode of meid) of thuis helpen in het gezin of op de boerderij. Vaak waren ze nooit verder geweest dan bij familie in de directe omgeving. Maar 's zondags hadden ze wel een paar uurtjes vrije tijd. Ze waren zowel van de arbeiders als van de boerenstand. De vertoning tijdens de rotte kermis leek wel een beetje op een meidenspinning. Dat was een feestavond voor jongelui, volgend op de eigenlijke feestdag van bijvoorbeeld een gouden paar.

Op de rotte kermis van 1875 speelde zich het volgende verhaal af over Jan Wilborts sr, afkomstig uit Hilvarenbeek (geboren 27 januari 1827). Jan was boerenknecht geweest bij de familie Van der Schoot op 't Winkel. Hij trouwde de dochter en kwam op de boerderij op 't Winkel te wonen. Maar na enkele jaren stierf zijn vrouw. De huur van de hoeve werd opgezegd en Jan zat zonder huis en haard. Hij trok de stoute schoenen aan en ging op pad naar 't Gommelen. Daar heeft hij op de vrijgezellenbank zijn bruid Hannemieke Denissen leren kennen. Zij was de jongste en nog thuiswonende dochter van Driekske Denissen – Verhoeven. Het jaar erop, op 12 januari 1876, trouwden zij en gingen wonen op een boerderij op de Zandkant. Het leven lachte Jan weer toe, samen met z'n vrouw en z'n boerderij.

Verschillende jongelui hebben daar op de rotte kermis hun geluk gevonden. De kastelein die in die jaren in het café woonde was Jan Baptist van Roij, getrouwd met

Wilhelmina van de Wetering. In 1890 werd het café overgenomen door Francis (Franske) de Weijer, samen met zijn vrouw Adriana de Weijer – van Riel. In die tijd was ook het Mussengilde thuis in café 't Gommelen.

Volgens Joske Pijnenburg is de rotte kermis afgeschaft in 1914. Hij was een buurjongen en had dit meegemaakt als 11-jarige jongen. Directe aanleiding was het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, de Mobilisatie en de legering van soldaten in Udenhout en Biezenmortel. Maar ook de weerstand van pastoor Van Eijl en een gemeenteverordening hebben een rol gespeeld.

Met dank aan de verhalen van en de gesprekken met Joske Pijnenburg (28 september 1903 – 11 oktober 2001) en Jan Wilborts (geboren in 1917, vroeger wonend op de Zandkant en nu wonend in Tilburg).

Notarisfamilie Van den Bosch

Frans van Iersel

Op 15 augustus 2006 overleed Frans van Iersel. Hij was er bij toen in januari 1992 het schrijversteam van Heemcentrum 't Schoor werd opgericht om samen te werken aan het boek "Over d'n Biezenmortel", dat in oktober 1993 kon worden gepubliceerd. Daarna heeft Frans bijgedragen aan de boeken van 't Schoor zoals "Over d'n Oorlog" en "Over d'n Unent" en aan de jaarlijkse Unentse Sprokkels. Frans heeft het boekje "50 jaar VCB" geschreven. Ook was hij actief voor de Kleine Meijerij. Als een dankjewel aan Frans van Iersel heeft het schrijversteam dit artikel opgesteld, een weergave van een lezing die Frans heeft gehouden op 7 oktober 2000, bij gelegenheid van het 10-jarig bestaan van Heemcentrum 't Schoor.

De Oisterwijkse leerlooier Andries van den Bosch

Andries van den Bosch werd in 1737 geboren in Oisterwijk. Hij was leerlooier. Hij trouwde eerst Cornelia Wijnand Verhoeven, uit welk huwelijk een dochter werd geboren. Zijn eerste vrouw overleed en Andries vond een tweede vrouw in Udenhout.

In de Slimstraat, vlak naast de Cruisstraetse kapel, woonde het gezin van de vermogende Adriaan Vermeer. Zijn voorouders waren eigenaar van (een deel van) het oude Helmonds Broek aan de Groenstraat. De woning van Adriaan aan de Slimstraat stond waar nu de winkel van bakkerij Besselink staat. Zijn dochter Maria, geboren in 1741, huwde de Oisterwijkse leerlooier en weduwnaar Andries van den Bosch, die naar Udenhout kwam en aan de Slimstraat zijn beroep bleef uitoefenen. Andries vond in Udenhout diverse bestuurlijke functies en ook was hij bijvoorbeeld in 1799 lid van een provinciale commissie *tot onderzoek van de rigtigen opbrengst der heffing van 8 procent van ieders inkomen*.

Andries stierf 65-jaar oud op 21 juni 1802.

Zijn vrouw Maria zou hem 26 jaar overleven. Zij overleed in 1828, 87 jaar oud. Maria had een bijzondere roeping in haar leven. Ze woonde vlak naast de Cruisstraetse kapel en achter die kapel waren enkele gevangenhokken gebouwd. Maria zorgde altijd voor kaarsen, jenever en brandstof voor de nachtwacht en voor voedsel en drinken voor de gevangenen.

Maria was een vermogende en waarschijnlijk ook een potige vrouw, die haar vermogen goed beheerde. Uit haar dagboek blijkt, dat zij het volle pond aan rente vroeg als zij een lening verstrekke aan haar eigen kinderen.

Andries van den Bosch en Maria Vermeer hadden twaalf kinderen, waarvan er vijf jong zijn overleden. De zeven volwassen geworden kinderen zijn:

1. Deliana (1766-)
2. Jan Andries (1767-1817)
3. Anna Maria (1769-)
4. Adrianus (1770-1817)
5. Cornelus Hubertus (1773-1834)
6. Cornelia (1774-)
7. Maria (1781-1846)

Twee jongens hebben het ver geschopt. Jan Andries was de eerste burgemeester van Udenhout en de priesterzoon Cornelus werd in 1809 pastoor van Hedel en in 1812 pastoor van Zwaluwe, waarna hij in 1824 intrad bij de Trappisten in Westmalle en professor was aan het kleinseminarie van Halder (Sint-Michielsgestel). De jongste

dochter Maria huwde met de onderwijzer Christiaan Kuijpers en woonde jarenlang in het huis Schoorstraat 2, het huidige woonhuis van rector Merckx. Christiaan en Maria kregen drie dochters en twee zonen. De dochters stierven alle jong. De twee jongens volgden het bestuurlijke voorbeeld van hun opa en oom: Gerard werd burgemeester van Hilvarenbeek en Andries werd eerst gemeentesecretaris en later burgemeester van Udenhout.

Burgemeester Jan Andries van den Bosch

Jan is geboren in 1767. Hij huwde op 22-11-1789 in 's-Grevelduin-Capelle (nu deel van Sprang-Capelle) met Joanna Cornelia Peter Kivits, geboren circa 1765. Samen gingen ze wonen aan de Kreitenmolenstraat ter hoogte van de huidige Rabobank en kregen zeven kinderen, waarvan er vier volwassen werden:

1. Andries (geboren in 1791), notaris in Udenhout;
2. Adrianus Jan, koperslager;
3. Cornelus, looiersgezel in Baarle-Hertog;
4. Wilhelmina.

Jan van den Bosch overleed in 1817, 50 jaar oud. Joanna Kivits overleed 9 jaar later, in 1826, te Waalwijk.

Jan van den Bosch was één van de velen die van harte de verworvenheden van de Franse Revolutie, vrijheid, gelijkheid en broederschap, verwelkomden. In april 1798 ontstond in Udenhout een patriottische sfeer, ingegeven door de sterke wens om onafhankelijk van Oisterwijk te worden. Op de 3e van die maand kwamen twee vertegenwoordigers namens het Intermediair Administratief Bestuur van het voormalig gewest Brabant en toonden een lastgeving "ter reorganisatie van onderscheidene municipaliteiten (gemeenten)". Zij ontsloegen het oude bestuur en benoemden in hun plaats twee borgemeesters en vier zettters, die na aflegging van de verklaring van onveranderlijke afkeer van het stadhouderschap, in hun ambt werden bevestigd. Tot deze zes bestuurders behoorde ook Jan Andries van den Bosch. Elf dagen later, op 14 april 1798, legde de plaatselijke stemgerechtigde bevolking een verklaring af, die luidde: *Vrijheid! Gelijkheid! Broederschap! Ik houd het Bataafse volk voor een vrij en onafhankelijk volk en beloof aan het zelve trouw. Ik beloof dat ik in al mijn verrichtingen al de voorwaarden van de Staatsregering getrouwelijk zal opvolgen en nimmer mijn stem zal geven aan iemand die ik houd te zijn een voorstander van het stadhoudelijk, federatief of aristocratisch bestuur.* Het is Jan van den Bosch die als eerste deze verklaring ondertekende.

In 1803 kwam er een nieuwe bestuursvorm in Nederland. Udenhout bleef tot Oisterwijk behoren, maar werd een eigen municipaliteit met bestuurders uit de eigen gelederen: een schout en enkele schepenen. Jan van den Bosch werd op 29 mei 1803 benoemd tot schout. De secretaris van Oisterwijk bleef ook de secretaris van Udenhout. Zeven jaar later, in 1810, werd Udenhout een zelfstandige gemeente, onafhankelijk van Oisterwijk. Er kwam een bestuur met zeven gemeenteraadsleden onder leiding van een maire (burgemeester). Op 13 juli 1810 is Jan van den Bosch benoemd tot maire. In de nieuwe constructie raakte de oude functie van secretaris veel van zijn bevoegdheden kwijt. Dat leidde op veel plaatsen tot spanningen, ook in Udenhout. De zittende Oisterwijkse secretaris Rypperda weigerde de eed af te leggen bij de nieuwe maire, omdat hij Jan van den Bosch onbekwaam achtte voor de functie van maire. Maar bekwaam of niet, Jan van den Bosch was wel al vijftien jaar lang de bestuurlijk leider van Udenhout, die ongetwijfeld geholpen door de omstandigheden van de Franse Revolutie, Udenhout onafhankelijk van Oisterwijk maakte. Jan van den Bosch bleef nog twee jaar maire, tot 1812. Toen werd hij opgevolgd door kasteelheer Van Franckenberg en Proschlitz.

Wat Jan van den Bosch eerst voor werk deed is niet bekend. Mogelijk werkte hij in de looierij van zijn vader. Maar Jan is gaan studeren met als gevolg dat hij op 20 januari 1803 een vergunning kreeg om een notariële praktijk op te zetten. Jan was toen al 36. De benoeming tot notaris kon plaatsvinden na een positief advies van het Bossche Gerechtshof dat Jan te goeder naam en faam bekend staat, dat Jan van zodanige trouw en eerlijke wandel en gedrag is en dat Jan de notariële praktijk voldoende beheerst. Dat was het begin van notariskantoor Van den Bosch, dat kantoor hield in Udenhout, Berkel, Enschoot en Haaren.

Jan Andries van den Bosch overleed op 22 september 1817. Zijn oudste zoon was intussen 26 jaar, opgeleid in het notarisvak en werkzaam als kandidaat-notaris in het kantoor van zijn vader. Jan had blijkbaar zijn dood voelen aankomen, want hij had de opvolging door zijn zoon al geregeld. Het dorp droeg Jan Andries op handen en dus was de benoeming van zijn zoon snel geregeld. De appel zou immers niet ver van de boom vallen, aldus de bestuurders. Maar dat zou anders uitpakken.

Notaris Andries Jan van den Bosch

We zijn intussen aan de derde generatie Van den Bosch in Udenhout. Andries Jan was de oudste zoon van burgemeester Jan van den Bosch. Andries was geboren op 16 januari 1791. Hij huwde op 28 juni 1826 te Loon op Zand met Maria Couwenberg uit Kaatsheuvel, geboren op 24 maart 1801. Ze gingen eerst op de Schoorstraat wonen, maar in 1827 aan de Slimstraat. Daar werden hun negen kinderen geboren:

1. Jan Andries, 1827, leerlooier in Udenhout
2. Gerrit, 1829, notaris van Tubbergen
3. Louis, 1831, pastoor te Denekamp
4. Antoni, 1834, leerlooier in Waalwijk
5. Willem, 1835, leerlooier
6. Cato, 1837
7. Antonia, 1842
8. Maria,
9. Sjef, 1844, notarisklerk bij zijn broer in Tubbergen

Van deze negen kinderen bleven er acht ongehuwd. Alleen Maria trouwde, en wel met J.H. Eenhuis uit Oostmarsum.

De woning van Andries van den Bosch moeten we zoeken ter hoogte van de huidige panden Slimstraat 24. Tussen de panden Slimstraat 24 en 26, waar nu de plantenkas van de Bloemenhal staat, woonde schoenmaker Jan Janse van der Sterre in een klein huisje met een grote lap grond. In 1824 kocht Andries van den Bosch de grond tussen de herberg van Jan van Hulten (waar nu Mevrouw Korthout woont, Slimstraat 18) en Heiliger van Iersel (waar nu Hans van den Bersselaar woont, Slimstraat 26) en liet vlak naast de kleine woning van de schoenmaker een aanzienlijk herenhuis bouwen met daarachter gelegen een looierij, zodat Andries vanuit deze woning zowel zijn notariskantoor als zijn looierij kon managen. Na het overlijden van schoenmaker Van der Sterre kocht Andries van den Bosch diens woning evenals een moestuin vlak naast Jan van Hulten.

Andries van den Bosch was sinds 1821 gemeentesecretaris van Udenhout. Hij zal een van de weinigen zijn geweest die hadden gestudeerd, kon schrijven en belangrijk: lijsten van de personele belasting kon opstellen. Als secretaris heeft Andries vele documenten nagelaten. Maar wee degene die ze moet lezen. Hij had onleesbare hanenpoten. Andries bleef gemeentesecretaris tot 1834. In dat jaar werd hij opgevolgd door zijn neef Andries, de zoon van dorpsonderwijzer Christiaan Kuipers. Als gemeentesecretaris ontpopte Andries van den Bosch zich als een moeilijk persoon, opvliegend en makkelijk ruziemakend, zelfs met de vuist. Op 4

oktober 1824 's avonds om 9 uur ging de schout, vergezeld van twee marechausees, naar de herberg van Antony Robben (Slimstraat 1), waar een ruzie aan de gang zou zijn. Het bleek te gaan om de notaris/gemeentesecretaris, die ruzie had gehad met een andere cafébezoeker, afkomstig uit Loon op Zand. Andries had hem uiteindelijk opgepakt en buitengezet. Toen de schout arriveerde, bulderde de notaris: "smeerlappen, gij lieden komt de rust verstoren in plaats van bewaren". Later die avond werden bij de herberg van Jan van Hulten alle ruiten ingeslagen, waarvoor de dag er op onze notaris/gemeentesecretaris werd verhoord. Een ander conflict had Andries van den Bosch met de dorpsarts. De arts mocht elk jaar een bedrag declareren om medicijnen te kunnen verstrekken aan arme inwoners. Maar Jan Andries van den Bosch weigerde om die declaraties te tekenen. Dit leidde tot een conflict met de burgemeester, dat werd uitgevochten bij de provincie in Den Bosch.

Na zijn vertrek als gemeentesecretaris bleef notaris Van den Bosch voor de nodige onrust zorgen. Het was gebruikelijk dat bij een openbare verkoping een zekere opslag ten goede kwam aan de armen. De notaris behoorde dat bedrag te innen en af te dragen aan de gemeente. Andries van den Bosch inde de bedragen wel, maar droeg ze niet af aan de gemeente. Sterker nog, hij declareerde consumpties, die door de burgemeester uit eigen zak waren betaald. Kortom, stof voor jarenlange conflicten tussen de notaris en het gemeentebestuur. In de periode 1830-1839 waren er voortdurend inkwartieringen in het dorp. Waar andere dorpsgenoten militairen in huis namen en voor hen zorgden, wilde Andries van den Bosch dat slechts doen tegen hogere betalingen dan door de overheid geregeld. In 1844 een volgend conflict. De gemeente had een publicatiebord staan op de plaats van het huidige fraterhuis. Op zondag na de hoogmis moesten de mensen even de laatste aankondigingen lezen, vaak voorgelezen (of geschreeuwd) door een omroeper. Sinds mensenheugenis maakte de notaris gebruik van dat gemeentelijk publicatiebord. Maar in 1844 plaatste notaris Van den Bosch een eigen publicatiebord voor het huis van zijn broer, koperslager Adriaan van den Bosch, die schuin tegenover de kerk woonde (nu slijterij Kuipers) en zoon Gerard diende als omroeper op exact hetzelfde moment als een omroeper doende was bij het gemeentelijk publicatiebord.

Zoon Gerard van den Bosch, inmiddels kandidaat-notaris in de zaak van zijn vader, was al niet beter. In 1859 wilde burgemeester Andries Kuijpers een einde maken aan alle ruzie en nodigde de zoon van Andries van den Bosch, Gerard, uit op het gemeentehuis met de vraag het gestolen geld van de armenkas terug te betalen. Gerard antwoordde: "Dag burgemeester, ik groet je".

Maar Andries Jan van den Bosch kende ook een andere kant. Toen in 1841 de nieuwe waterstaatskerk werd gebouwd moest daarvoor grond worden gekocht van de familie Robben. Andries Jan van den Bosch betaalde de grond en schonk deze aan de kerk. Voor zover bekend de enige schenking van onze notaris. Andries Jan van den Bosch overleed op 1 februari 1861.

Kinderen van Andries Jan van den Bosch

De vierde generatie Van den Bosch is ook de laatste in Udenhout. Van de negen kinderen was er maar één getrouwd. Maria trouwde met J.H. Eenhuis uit Oostmarsum en ging daar wonen.

De derde zoon, Louis, geboren in 1831, volgde de priesteropleiding, werd eerst kapelaan van het Twentse Ootmarsum (de plaats waar zijn zus Maria haar man leert kennen) en Utrecht en later pastoor van het Twentse Denekamp. Volgens de parochieannalen stond de pastoor in hoog aanzien en leefde hij eenvoudig. Hij bleef in Denekamp veertig jaar pastoor en overleed in 1907.

De tweede zoon, Gerard, geboren in 1829, was net als zijn vader notaris, werkte eerst op notariskantoren in Buurmalsen en Boxmeer en van 1854 tot 1863 op het notariskantoor van zijn vader in Udenhout. In 1863 solliciteerde hij naar de functie van notaris in Tubbergen, vlakbij de locatie waar zijn broer priester was en waar zijn zus Maria woonde. De jongste zoon Sjef, geboren in 1844, ging als notarisklerk met Gerard mee naar Tubbergen. En zus Antonia, geboren in 1842, ging mee naar Tubbergen om bij haar broers de huishouding te doen.

Zoon Gerard volgt dus niet zijn eigen vader op als notaris in Udenhout. Hier wordt de notarispraktijk voortgezet door A.J. van den Heuvel.

De oudste zoon, Jan, geboren in 1827, was leerlooier in het bedrijf van zijn vader, bleef vrijgezel en overleed 44 jaar oud in 1872, 4 jaar na het overlijden van zijn vader.

De vierde zoon, Antoni, geboren in 1834, was ook leerlooier en begon een eigen bedrijf in Waalwijk. Hij bleef vrijgezel, leefde vroom en was president van de Vincentiusvereniging. Hij overleed te Waalwijk in 1900.

De vijfde zoon, Willem, geboren in 1835, was eveneens leerlooier en ook vrijgezel. Hij bleef na de dood van zijn ouders in de ouderlijke woning aan de Slimstraat wonen samen met zijn zus Cato, geboren in 1837, en zette na de dood van zijn oudste broer Jan de leerlooierij voort. Willem zocht net als zijn vader voortdurend conflicten op, vooral met het gemeentebestuur. Broer en zus Willem en Cato adopteerden een kind, Hendricus Haen, die later een stuk van hun grond heeft verkregen. In 1902 vroeg Cato een hinderwetvergunning aan om op die plaats een brood-, koek- en banketbakkerij te mogen beginnen. Hier is nu cafetaria Haen gevestigd.

We leren onze familie Van den Bosch nog een keer goed kennen als in januari 1907 Louis van den Bosch, de pastoor van Denekamp is overleden. De hele gemeente van Denekamp was in diepe rouw vanwege de dood van hun geliefde pastoor. Maar terwijl de begrafenis nog aan de gang was lieten de broers Gerard en Sjef, de notarissen uit Tubbergen, een verhuiswagen voorrijden bij de pastorie om die helemaal leeg te halen, ook de kerkelijke boekwerken, de kerkelijke archieven, de volledige inhoud van de brandkast en de privé-gelden van de pastoor. Er ontstond ter plekke een rel met het kerkbestuur. Het bleek dat de broers en zussen Van den Bosch het nog altijd niet eens waren geworden over de erfenis van hun ouders en dat de pastoor in hun midden als beheerder van de ouderlijke nalatenschap was aangesteld. De broers Gerard en Sjef kwamen nu als het ware hun aandeel in de erfenis van hun ouders in natura ophalen.

Gerard en Sjef werden een dagje ouder en gingen op hun notariskantoor fouten maken. Gerard ontving wel geld, maar maakte de aktes niet op. De broers stopten hun praktijk in 1915. Een jaar daarvoor, in 1914, was hun zus Antonia overleden. Sjef, die 19 jaar wethouder van Tubbergen was geweest, bleef daar wonen. Gerard ging na het sluiten van de notarispraktijk in 1915 terug naar Udenhout en trok in bij zijn broer Willem, die nog altijd in het ouderlijke huis aan de Slimstraat woonde. Cato was twee jaar eerder, in 1913, overleden. Lang hebben de broers niet meer samen kunnen zijn. Willem stierf in 1916, Gerard in 1917. Het graf van Cato, Willem en Gerard ligt nog altijd op het Udenhoutse kerkhof. Het ligt links van het paadje links van de kerk tegen de pastoriemuur. Het is een vierkante zerk met op drie van de vier zijden de namen van Cato, Willem en Gerard. Op de vier hoeken staan paaltjes, waartussen ooit kettingen hebben gehangen. Het is de laatste herinnering aan een familie. De grafzerk is aangemerkt als van monumentale waarde.

Meteen na de dood van Gerrit kwam nicht Maria Eenhuis, de dochter van de enige getrouwde zus, in het huis aan de Slimstraat wonen. Maria Eenhuis was geboren in

1871 in Ootmarsum. Haar burgerlijke staat luidde: gescheiden, uitzonderlijk voor die tijd.

Erfenis

De laatste van de kinderen Van den Bosch, de jongste zoon Sjef, overleed te Tubbergen in 1922. Hij was eigenaar van het familie-eigendom, ook van de grond en het huis aan de Slimstraat. Alle familiebezittingen kwamen in handen van de drie kinderen uit het huwelijk van Maria van den Bosch met J.H. Eenhuis. De drie kinderen zijn: Herman, fabrikant nabij Almelo, Gerard, burgemeester van Lisse, en Maria die in het huis aan de Slimstraat woonde. Maria erfde op 15 januari 1924 alle eigendommen aan de Slimstraat, het ouderlijke huis Van den Bosch, het kleine huisje van de oude schoenmaker, de leerlooierij, een boerderijtje genaamd "nummer 1" en alle bijbehorende grond. De twee broers erfden andere bezittingen in Udenhout, zoals de bakkerij van Haen, de Vier Uitersten aan de Schoorstraat, nog vijf woningen in de dorpskern en vele percelen land en bossen.

Mevrouw Eenhuis, zoals zij in Udenhout werd genoemd, is vertrokken zonder ooit uit het bevolkingsregister van Udenhout te zijn uitgeschreven. Ze was, zoals dat in die tijd heette, opgenomen in een krankzinnigengesticht. Later werd de parochie eigenaar van haar goederen. De looierij kwam beschikbaar voor de verkenner. Voor de looierij is later het huis gebouwd, Slimstraat 22, waar nu pastoor Looyard woont.

Uit het fotoalbum van de Biezenmortelse familie Van Iersel

Annie van Roessel-Kolen

Al in 1565 bezit "een Van Iersel" een boerderij in Biesmortel. Deze familie was van oudsher al gevestigd in de buurt van "Roeltjesdijk". In de loop van de eeuwen hebben de nakomelingen meerdere hoeves en boerderijen bewoond. Voor 1700 woonde er Willem van Iersel en zijn vrouw Adriaantje Coolen. In 1732 erfte hun zoon Adriaan Willem van Iersel, getrouwd met Marie Cornelis Witlox, een boerderij van zijn ouders in Biesmortel nabij "Roeltjesdijk". Dat is de boerderij Biezenmortelsestraat 49, waar nu de gebroeders Brekelmans wonen. Later gaat deze boerderij via erfenis over op Willem, de zoon van Adriaan. Willem op zijn beurt had drie kinderen: Adriaan, Joost en Jan. In 1834 kochten Adriaan en Joost de boerderij waar nu de Firma Van Iersel is gevestigd. De boerderij kochten zij van de weduwe van Cornelis Francis van de Pas en de boerderij was daarvoor 90 jaar lang eigendom van de familie Van de Pas geweest. In 1858 was de boerderij eigendom van Jan van Iersel, de jongere broer van Adriaan en Joost.

De zoon van Jan, Martinus, nam de boerderij over. In 1874 bezat deze Martien volgens de kadastragegevens ook een boerderij aan de andere kant van de straat, nu Biezenmortelsestraat 36, waar nu Coppens diervoeders is gevestigd. Deze hoeve was in 1792 nog eigendom van de zes onmondige kinderen van Geert Cornelis van Iersel en Josyna van Rijswijk. Achter deze boerderij is vanaf 1877 nog een veldovensteenbakkerij geëxploiteerd met vele arbeiders uit Vlijmen en Nieuwkuijk. Die kwamen te voet om zo per dag 60 cent te kunnen verdienen.

Martinus van Iersel was getrouwd met Johanna Verhoeven. Zij kregen acht kinderen: Johannes (1), Johanna (2), Jan Cornelis (3), Wilhelmina (4), Adriana Maria (5), Anna Cornelia (6), Adrianus (7) en Adriana (8).

Jan Cornelis (3) trouwde op 12 januari 1902 met Francisca Verhulst en ging in Helvoirt wonen. Adriana Maria (5) trouwde 3 mei 1898 met Cornelis Vugts en ging in Helvoirt wonen. Anne Kee (6) trouwde Martinus Gubbels en trok naar Helvoirt. Adriana (8) trouwde op 12 november 1912 met Johannes Coppens uit Vught en ging daar wonen.

De overige vier kinderen bleven in Biezenmortel.

De oudste zoon Johannes (Hannes), geboren 13 maart 1861, trouwde 23 april 1894 met Johanna (Han) Kastelijns, geboren 18 november 1864 in Moergestel, en ging wonen op de boerderij van hun vader Martinus aan de Biezenmortelsestraat 36. Zij kregen samen vijf kinderen: Francisca, Martinus, Adrianus, Jan Cornelis en Gijsbertus.

Johanna van Iersel (2) trouwde op 27 april 1885 met molenaar Christiaan Hendriks, geboren op 2 maart 1852 te Berkel-Enschot. Zij gingen wonen aan de Zandkant bij de Zandkantse molen "De Krankentroost". Na vier jaar overleed hij. De weduwe hertrouwde met Matheus Coppens uit Udenhout en Biezenmortel. In 1885 werd de Zandkantse molen verplaatst naar de Biezenmortelsestraat en daar bouwden Matheus en Johanna een nieuwe molenaarswoning op de grond van haar vader, Martinus van Iersel.

Wilhelmina (4), geboren op 9 augustus 1866, bleef ongehuwd en woonde bij haar broer Adrianus. Ze overleed op 25 februari 1926.

Adrianus (7), geboren 24 juni 1872, bleef op de boerderij wonen (nu Firma Van Iersel, Biezenmortelsestraat 57). Hij vernieuwde in 1908 de stal en in 1912 het woonhuis. In het voorjaar van 1919 was deze Adrianus van Iersel een van de vier

personen, die zich sterk hebben gemaakt voor de bouw van klooster en kerk. Adrianus van Iersel en Adrianus Versteijnen van buurtschap Biezenmortel en Marinus van de Pas en Peer Heijmans namens buurtschap 't Winkel hebben met grote inzet ervoor gezorgd dat op 19 september 1919 de eerste schop in de grond ging voor de bouw van kerk en kapucijnenklooster. De locatie lag halverwege de beide buurtschappen Biezenmortel en 't Winkel. De vier heren werden bestuursleden van de Sint-Josephstichting en zij vormden met een drietal kapucijnen het eerste kerkbestuur. Ook fungeerden zij al die jaren als schoolbestuur en als kerkmeesters in Biezenmortel. Adrianus van Iersel was een sociaal persoon die zich zeer betrokken voelde met de Biezenmortelse mensen. Hij trouwde op wat latere leeftijd met Johanna Boers, geboren 29 april 1885. Zij kregen een zoon, Martinus, geboren op 19-6-1929, die al snel daarna overleed, op 19 november 1929. In 1932 bouwde Adrianus naast de boerderij een nieuwe woning met een mansardedak (Franse kap), waar hij samen met zijn vrouw ging wonen, nu Biezenmortelsestraat 55. Zijn neef Janus, zoon van broer Johannes, trouwde en nam de boerderij aan de Biezenmortelsestraat 57 over. Adrianus overleed in Biezenmortel op 14 november 1947 en zijn vrouw Johanna op Huize Felix in Udenhout op 16 augustus 1948.

Nu volgen de vijf kinderen van voornoemde oudste zoon Johannes (1), roepnaam Hannes, en Han van Iersel Kastelijns.

Francisca van Iersel, geboren 22 april 1898. Cisca is het eerste kind en enige dochter. Ze bleef thuis meehelpen in het huishouden en de boerderij. Ze ging naar het klooster van de Dochters van Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart te Tilburg, drie dagen voor Kerstmis 1923, en nam de kloosternaam aan van zuster Isidora. Haar eeuwige gelofte deed ze in 1929. In Tilburg volgde ze een opleiding voor ziekenverpleegster en ze reisde in 1930 af naar de missie. Daar ging ze niet werken als verpleegster, dat haar niet zo lag, maar ging helpen in de huishouding. Ze werkte in de missiegebieden van Rabaul in Nieuw-Engeland, ten oosten van Papoea Nieuw Guinea, in Vunapape, Vlado, Pilolo en Kilenge. Maar liefst vier jaar lang, van 1940-1945, moest zuster Isidora tijdens de Japanse overheersing doorbrengen in een interneringskamp. Twee keer kwam ze op vakantie, in 1951 en 1961. In 1963 kreeg ze een ongelukje, een gebroken arm, waar ze maar niet van kon genezen. Het maakte haar ziek en enkele weken daarna, op 25 oktober 1963, bezweek ze aan een hartaanval. Ze overleed veel te vroeg in de leeftijd van 65 jaar.

Martinus (Tinus), geboren op 8 augustus 1899, was de oudste zoon. Hij werkte samen met zijn ouders en broers op de boerderij en kende zo de Udenhoutse en Biezenmortelse landerijen, bossen en natuur. Tinus trouwde op late leeftijd trouwde met Cornelia (Cor) van Hulten uit Drunen en ging daar ook wonen. In Drunen werd hij taxichauffeur, een bij hem passend dienstverlenend beroep. Hij kende zeer veel mensen en kon vele verhalen vertellen. Tinus en Cor kregen geen kinderen. Samen hebben ze een prachtig leven gehad. Ondanks dat ze op hun trouwdag al wat ouder waren, hebben ze samen hun 40-jarig huwelijk kunnen vieren. Hij overleed in "Jacobushof" op 8 maart 1987, zijn vrouw enkele jaren later, ook in Drunen.

Adrianus (Janus), geboren op 22 augustus 1901, was het derde kind van Hannes en Han. Hij heeft evenals zijn ouders en broers altijd gewerkt op het boerenbedrijf. In 1933 trouwde hij met Petronella (Pietje) van Eijk uit Riel, waar zij op 16 maart 1904 was geboren. Ze gingen samen wonen op de boerderij van ome Hannes, die voor zichzelf een nieuw huis naast de boerderij had gebouwd. Janus en Pietje kregen negen kinderen, zes zoons en drie dochters: Jo (1), Jan (2), Frans (3), overleden 15 augustus 2006), Piet (4), Annie (5), Jeanne (6), Bart (7, overleden 3 september 1997), Harrie (8, overleden 20 november 2006) en Mien (9). De eerste jaren hadden

Janus en Pietje op 4 juli 1881, zoals vele boeren, een gemengd boerenbedrijf. Maar hier kwam verandering in. Janus begon kort na de oorlog met loonwerk. Hij kocht een tractor (de tweede in Brabant). In 1952 volgden de aanschaf van een dorsmachine, een strosnijder en een pakkenpers. Het was voor de familie zwaar en hard werken en er werden vaak lange dagen gemaakt. Het arsenaal machines breidde uit: een pick-up-pers, een aardappelrooier, grote ploegen, schijfeggen, frezen en andere landbouwmachines. De zonen van Janus werden allemaal ingezet om het overaanbod van werk te klaren. In 1957 maakte het bedrijf een begin met cultuurtechnische werken. Eerst vooral bij particulieren, maar al snel was het bedrijf betrokken bij grootschalige ruilverkavelingsprojecten. Sinds die tijd werd het bedrijf vaak aangeduid als "De Firma". Iedereen kende die naam. Om minder drukke periodes op te vangen, nam het bedrijf vanaf de jaren zestig ook sloopopdrachten aan. In eerste instantie grote gebouwen, maar al snel volgde de specialisatie in het stofvrij slopen, bijvoorbeeld in voedselabrieken. De ontwikkelingen in de landbouw kwamen in de jaren zeventig in een stroomversnelling. Zo werden in bestaande stallen mestputten gegraven door John-Deer-shovels op rupsbanden. In die tijd genoot "De Firma" om deze techniek landelijke bekendheid. Daarna groeide de vraag naar cultuurtechnische werken. Dat werd de sterke poot van de onderneming. Zo was het bedrijf betrokken bij de aanleg en het onderhoud van menig sportveld in Zuid-Nederland. Ook heeft "De Firma" al meer dan 30 jaar ervaring met het verplanten van bomen met een worteldiameter van drie meter en het vervoer van deze bomen door heel Nederland. Begin jaren negentig begon Van Iersel met het versnipperen van groenafvalresten, van bomen, e.d. Het bedrijf heeft zich gespecialiseerd in het op een milieuvriendelijke wijze composteren. Het bedrijf produceert diverse hoogwaardige composten, die hun afzet vinden in heel Nederland. De toepassingsmogelijkheden daarvan worden steeds talrijker, vooral in de land- en tuinbouw. Van Iersel Groencompost geniet steeds meer erkenning. Het bedrijf groeide alsmaar en het grote terrein van "De Firma" in Biezenmortel werd te klein. Het bedrijf kocht een tweede composteringslocatie aan op industrieterrein "De Bulk" in Ravenstein, De locatie draagt de naam "De Blauwe Kei". Het familiebedrijf van de zonen en inmiddels ook van enkele kleinzonen groeit mee met de tijd.

Terug naar vader en opa Janus van Iersel. Hij is vele jaren actief geweest op sociaal en kerkelijk terrein. Vele jaren was hij lid van het kerkbestuur van de St.-Jozefparochie in Biezenmortel en vele jaren was hij lid van de gemeenteraad van Udenhout. Zijn zakelijke kundigheid en zijn menselijke benadering van problemen wist hij perfect te combineren. Janus was vooruitstrevend en had een brede kennis van zaken. Zijn vrouw Pietje van Eijck, die als 'thuisfront' voor gezin en bedrijf een grote steun is geweest, overleed op 10 september 1963. Na dit overlijden trok Janus zich terug uit het bedrijf, maar aan de zijlijn bleef hij van alle zaken op de hoogte. Op 4 oktober 1969 hertrouwde Janus met Miet de Jong. Samen hebben ze nog verschillende mooie en goede jaren mogen leven. Janus overleed op 11 september 1983.

Jan Cornelis, geboren op 6 oktober 1902, heeft in zijn jonge jaren samen met zijn broers vele bunders hei ontgonnen. Een zware klus. Ze ploegden met een driespan paarden en op die manier ontstond teelbare landbouwgrond. Jan trouwde in 1937 met Cornelia (Kee) Kemps uit Oirschot, geboren op 17 maart 1909. Ze trokken in bij zijn ouders, Hannes en Han, waar ook zijn oudere broer Martinus bleef wonen. Jan boerde er met veel plezier. Jan en Kee kregen zeven kinderen: Jan (1), Jo (2), Adrianus Josephus Maria (3, geboren 21 april 1941, overleden 1 januari 1943), Annie (4), Ad (5), Cisca (6) en Sjef (7). Jan was vele jaren de enige echte Biezenmortelse taxichauffeur en reed 's zondags meermalen de oudjes naar de kerk, ook bij doop- en trouwplechtigheden. Ook bracht hij moeders met baby's naar

het consultatiebureau. Tevens maakte hij veel ritjes voor personen, die naar het ziekenhuis moesten. Jan en Kee hebben hun gouden bruiloft mogen vieren. Jan overleed op 14 juli 1992 en zijn vrouw Kee op 29 juli 1995.

Gijsbertus (Bart), geboren op 6 december 1904, trouwde in 1937 met Jans Brekelmans, geboren op 8 december 1908 en bij hem in de buurt woonachtig. In 1936 bouwden ze een nieuwe boerderij aan de Biezenmortelsestraat, tussen de boerderij van Janus van Iersel en het molenhuis, nu Biezenmortelsestraat 61 en 63). Daar gingen Bart en Jans boeren. Ze kregen negen kinderen: Annie (1), Wilhelmina Johanna (2, geboren 9 oktober 1939, overleden 8 maart 1941), Johan (3), Jan (4), Frans (5), Jeanne (6), Cisca (7), Mientje (8) en Ria (9). Bart overleed in Biezenmortel op 3-10-1970 en Jans op 2 februari 1998.

Om dit verhaal van de familie Van Iersel te realiseren, had ik de medewerking gevraagd en gekregen van de heemkundige Frans van Iersel (zoon van Janus) uit Oisterwijk. Hij was er zeer mee vereerd. Helaas is Frans op 15 augustus van afgelopen jaar overleden.

Bronnen

Heemcentrum 't Schoor, "Over d'n Biezenmortel", 1993;
Heemcentrum 't Schoor, "Over heerroom en tante zuster". 2006;
Archiefonderzoek
Gesprekken met de familie Van Iersel.

Herinneringen aan de moedertaal van Cornelis Verhoeven IV

Jan Denissen

In eerdere Unentse Sprokkels hebben we al een overzicht gegeven van een aantal woorden uit het boekje “Herinneringen aan mijn moedertaal” van Cornelis Verhoeven (1927-2001). Dit boekje gaat over het dialect dat voor de Tweede Wereld Oorlog in Udenhout werd gesproken. Dit is het vervolg.

Woord	Voorbeeld	Bedoeld
Kèùp	We hebbe un vèrreke in de kèùp.	We hebben een varken in de (pekel)kuip.
Kèùs	Dieje rok is kèùs versleete.	Die rok is helemaal versleten.
Kaoje	Dan hebbe ze on men unne kaoje. Ik was me toch kaot.	Dan zullen ze op mijn tegenstand stuiten. Ik was toch kwaad.
Krek	'T is krek goed.	Het is net goed.
Krep	Ik brocht unne krep nor de pestoor.	Ik bracht een karbonade naar de pastoor.
Krieke	Soms zaate er krieke on ut brood. Dè kend heej kriekzwart haor. Wij hadde unne kriekebôom.	Soms zat er houtskool aan het brood. Dat kind heeft pikzwart haar. Wij hadden een boom met kleine pruimen.
Krom	Dè perd stoj al un week krom.	Dat paard is al een week kreupel.
Krommenèèrm	Meej de krommenèèrm gaon.	Op kraamvisite gaan met cadeautjes.
Kroot	We hebbe kroote in den hof.	Wij hebben rode bieten in de hof.
Krulle	Ut had er gekruld.	Het ging er spannend aan toe.
Kuierde	Kuierde mee nor ut bos?	Wandel je op je gemak mee naar het bos?
Kuuske	Dieje zog heej schôn kuuskes. In de waaj ston twee kuuskes.	Die zeug heeft mooie biggen. In de wei staan twee kalfjes.
Kuus	We bende toch unne kuus.	Wat ben je toch een lomperik (varken).
Kumke	Luste gij un kumke thee.	Lust jij een kopje thee (kopje zonder oor).
Kuutje	Un kuutje is un jong vèrreke.	Een big is een jong varken.
Kwats	In dè nestje zitte kaol kwatse. Wenne kwats stodde daor te verkôope.	In dat nestje zitten kale jonge vogeltjes. Wat een onzin sta je daar te verkondigen.
Kwèèke	Hört dieje klèène us kwèèke. Ge hoeft nie zonne kwèèk op te zette.	Hoor die baby eens huilen. Je hoeft niet zo'n grote mond op te zetten.

	Ge hoeft nie zo hard te kwèèke, ik heur ut toch wel.	Je hoeft niet zo hard te roepen, ik hoor het toch wel.
Kwekske	Un kwekske appels opraope.	Een kleine hoeveelheid appels oprapen.
Kwikke	Unne halve zak mêel kwikke.	Een halve zak meel optillen om het gewicht te schatten.
Laauwe	Dur un raom laauwe.	Door een raam staan te gapen.
Langs	Op school zaat ik langs Janne.	Op school zat ik naast Jan.
Lebbere	Ut leste bietje lebbert ie nog öt de fles.	Het laatste beetje probeert hij nog uit de fles te slurpen.
Lent	De lent van het perd vast houwe.	De lijn van het paard vast houden.
Leutere	Dè slot is himmal ötgeleuterd.	Dat slot is door slijtage helemaal kapot.
Licheluk	'T is licheluk wè.	Er gebeurt altijd wel iets.
Lieverkuukskes	Kend zegt on toffel: Ik hè liever.... Antwoord volwassene aan kind: lieverkuukskes worre nie gebakke.	Kind zegt aan tafel: Ik heb liever.... Antwoord volwassene: "lieverkoekjes" die worden niet gebakken.
Locht	Daor is de locht zommar donker. Dès zommar lochte praot.	Daar is de lucht nog maar donker. Dat is nogal lichtzinnige praot.
Loeter	Die vrouw dè is me toch un loeter.	Die vrouw is toch een loeder.
Lotere	Ik heb giestere unne prèès geloterd.	Ik had gisteren prijs in de loterij.
Luiwèèvepap	Luste gij luiwèèvepap.	Lust jij pap van melk met beschuit.
Lultiet	Wè bende toch unne lultiet êene.	Wat ben je toch een kletsmaajor.
Maauwe	Ge moet nie hil den dag maauwe.	Je moet niet de hele dag zeuren.
Meej	Ze waaren er meej.	Ze waren er meteen.
Meel	Hij mokt zun zessie scherp meej unne meel	Hij maakt zijn zeis scherp met een "meel" (een met korund bestreken latje)
-me	Gomme mèrrege nor Den Bosch? Hamme dè mar geweete.	Gaan we morgen naar Den Bosch? Hadden we dat maar geweten.
Mèène	Ik mèèn dèt meejvalt. De mende nie.	Ik denk dat het meevalt. Dat bedoel je toch niet serieus?
Middag	Blèft meej op de middag.	Blijf maar op de middag mee eten.
Mik	Den bekker brogt drie mikke. Toe zonne mik toe was ie nat.	De bakker bracht drie wittebroden. Tot zijn kruis was hij nat.
Mis	Daor bij de mishôop ligt dun bal.	Daar bij de mesthoop ligt de bal.
Misseluk	Dès misseluk hoeveel geld hij heej.	Het is niet te raden hoeveel geld hij heeft.

Mölk

Wij aate elke dag mölkepap.

Wij aten elke dag karnemelksepap.

Moor

Op de kachel ston unne moor.

Op de kachel stond een waterketel.

Ouwmeute

Zit toch nie zôo te ouwmeute.

Zit toch niet zo te kletsen.

Vijftig jaar geleden 1956

Annie van Roessel-Kolen

Fotokroniek 2006

Lia Clement-Verhoeven

‘Zo zie je het niet meer’

Huisslachter Piet Verschuuren

Jeroen Ketelaars

Udenhouter Piet Verschuuren (1922) heeft een mooie fotoserie in zijn bezit. Op de foto's zien we de voormalige huisslachter op een erf een varken een kopje kleiner maken. Een bloederig tafereel, dat tere zieltjes, die ham alleen in supermarktverpakking kennen, al snel de kwalificatie *ziefelig* – voor het varken – zullen geven. Voor Verschuuren was het echter gesneden koek. “Als echte Udenhoutse jongen had ik het al vaak gezien”, vertelt de huisslachter in ruste. “Toen was dat heel gewoon. Nu zie je het niet meer.” Al op veertienjarige leeftijd ging Verschuuren als slagersknecht aan de slag. Hij schat dat hij zo'n jaar of vijf geleden zijn laatste varken heeft geslacht. Als tachtiger die tot op hoge leeftijd zijn ambacht is blijven uitoefenen, weet hij als geen ander hoe het was om als huisslachter te werken.

Huisslacht vastgelegd op videoband

Behalve de fotoserie, heeft Verschuuren ook nog een videoband in zijn bezit waarop is vastgelegd hoe de huisslacht eraan toeging. Op de band zijn hij en zijn zoon Henk bij een boerderij aan de Schoorstraat een varken aan het slachten. “Dat varken zal ongeveer tweehonderd kilo hebben gewogen”, vertelt Verschuuren ongeveer twintig jaar na dato bij het bekijken van de video. Het was koud, want het slachten vond plaats in de periode oktober-april. “Met name rond kerst was het druk”, herinnert Verschuuren zich. Op de videoband zien we het varken, dat daags tevoren door een keurmeester is goedgekeurd, het erf oplopen. Aan één van de achterpoten is een touw bevestigd om te voorkomen dat het imposante beest de benen kan nemen. Enkele seconden later krijgt het varken met een schietmasker een pin door de kop geschoten. “Die pin gaat in de hersens”, vertelt Verschuuren. “Dan is het varken van de kaart. Dan kon je 'm steken.”

Als het varken op de grond ligt, pakt Verschuuren zijn mes en steekt in de hals van het beest, dat nu nog niet dood is. Dat moet ook niet: doordat het dier blijft trappen, kan het bloed eruit. Dat gebeurt dan ook in rap tempo. “Het bloed moet eruit, anders bederft het vlees.” Het bloed wordt opgevangen in een schaal die steeds in een emmer geleegd wordt. Met één hand roert Verschuuren door de rode massa in de emmer om het stollen tegen te gaan. De twee vrijgezelle broers wier varken zojuist door Verschuuren naar de eeuwige jachtvelden is geholpen, zien de smakelijke bloedworst waarschijnlijk al op tafel staan.

Als het bloed eruit is, gaan de haren eraf. Dat gebeurt met een krabber. Grote hoeveelheden heet water worden over het varken gegoten. “Het water moest de goede temperatuur hebben”, aldus Verschuuren. “Een graad of tachtig, negentig. Dan gingen de poriën goed open en kon het haar er makkelijker afgekrabd worden.” Het haar dat van het varken af kwam, werd meegenomen. “Meestal veegde ik het op een hoop en nam ik het de volgende dag mee. Dan was het minder vochtig”, vertelt Verschuuren. Het haar werd doorverkocht en gebruikt om borstels en kwasten van te maken. Het gebeurde wel eens dat te warm water werd gebruikt. Dan werd de huid ruw of ontstonden er wondjes, waardoor de huid kapot werd gekrabd.

Carrière

Verschuuren begon zijn carrière in de slacht op 14-jarige leeftijd. Toen ging hij als slagersknecht bij de Udenhoutse slachter Kees Schoonus aan de slag. “Bij hem heb ik het vak geleerd. We gingen samen op de fiets bij mensen slachten.” Overigens is Verschuuren ook jarenlang met zijn zwager Daan Schoonus, die een neef van Kees was, op zaterdagen gaan slachten. Na Kees Schoonus volgden twee werkgevers in Tilburg.

“Tijdens de Tweede Wereldoorlog ben ik ondergedoken, om aan de Arbeitseinsatz te ontkomen”, zegt Verschuuren. “Ik ging het dorp nooit uit. In de oorlog heb ik veel op Vincentius geslacht. Met Von der Stein, een Duitser die op Vincentius werkte, heb ik nooit problemen gehad. Zolang ik maar in Udenhout bleef, vond hij het best.”

Na de oorlog werkte Verschuuren een jaar of vijf bij de Melkfabriek in Udenhout. Het slachten deed hij erbij. “Er was afgesproken dat ik weg kon voor een noodslachting. Bijvoorbeeld als een varken een poot had gebroken of een hartverlamming had gekregen. Dan moest ik er snel naar toe, want het bloed moest eruit. Dat was het voornaamste.” Noodslachtingen waren clandestiene aangelegenheden, omdat de keurmeester het varken niet levend had gekeurd.

Na de Melkfabriek werkte Verschuuren nog enkele jaren in Oisterwijk. Later ging hij aan de slag in de slagerijen die zijn zoons Jan en Henk in Udenhout en Helvoirt waren gestart. Ook bij Huize St. Felix aan de Kreitenmolenstraat was Verschuuren huisslachter.

Longen in de zult

Ondertussen is het varken op de videoband van zijn haren ontdaan. De slachter trekt de nagels van de poten – wat behoorlijk wat kracht vergt – en snijdt de binnenkant van het oor eruit. Ook de tong gaat eruit. Nog even en het varken hangt met z'n kop naar beneden op de leer. De slachter vervolgt zijn werk. Hij snijdt het beest over de lengte open, verwijderd de maag, de dikke darm, de dunne darm, de milt en de lever. “De dunne darm werd schoongemaakt en gebruikt om worst mee te maken”, vertelt Verschuuren. De lever diende vaak voor leverpastei of kwam in de bakpan terecht. “De longen werden vroeger in de zult gedaan”, weet de voormalige huisslachter. Daarbij merkt hij op dat de longen niet altijd even schoon waren, omdat er stof in kwam. Verschuurens zoon Henk, die in de jaren tachtig een slagerij in Helvoirt begon na er eerst in Moergestel één te hebben gehad: “Ik heb zelfs ooit gezien dat er een hele korenaar in de longen zat.” Maar de longen belandden desalniettemin wel eens in de zult. In die tijd gebruikte men vrijwel alles van een varken.

Kleinmaken

Het huisslachten, waar Verschuuren in den beginne slechts een paar gulden voor rekende en op het laatst zo'n honderd gulden, gebeurde in twee fases: als het varken ontdaan van alle ingewanden op de leer hing, moest de keurmeester het varken voor een tweede keer komen keuren. Als het varken in orde was bevonden, kon het 'kleinmaken' beginnen. Rugspek, buispek, schouderstukken, hammen, dat alles en meer werd van het geslachte beest gesneden, “De 'steek' als eerste. Dat was het stuk vlees rondom de plek waar het varken in de hals gestoken was”, vertelt Verschuuren. De hammen en het spek werden begraven in zout. Na een paar weken, als het vlees voldoende zout had opgenomen, spoelde men het vlees af en hing men het in de schouw om te roken. Van de reuzel (vet) maakte men kaantjes. De varkenskop vormde een vast ingrediënt van de zult, maar ook de kinnebak en stukken van de poten. Niet iedereen was even kieskeurig bij het bepalen wat er wel en wat er niet in de zult kwam. Het kon zelfs gebeuren dat een buur die een vriendelijk gebaar wilde maken, een bak zult kwam brengen waar nog haren van het varken in terug te vinden waren.

Hersenen smaakten goed

“Het varkenshaasje ging vaak naar de pastoor. En de krep ook. Dat was goed vlees. Maar van ons heeft 'ie het nooit gekregen. Wij aten het zelf op”, lacht Verschuuren. Hij at trouwens wel meer op: “Gebakken varkenslever, dat was lekker. Hersenen heb ik ook vaak meegenomen om te bakken, met peper en zout erbij. Ze smaakten goed. Beetje paneermeel erbij. Nu lusten ze dat niet meer.” Niet alleen behoren varkenshersenen niet bepaald meer tot het hedendaagse menu, ook de huisslacht is

verdwenen. “Er kwamen meer regeltjes. En supermarkten kwamen op. Nee, zo zie je het niet meer”, zegt Piet Verschuuren als hij zichzelf bezig ziet op de videoband.

Bronnen

Gesprekken met Piet en Henk Verschuuren. Ook werd informatie verkregen van Mechelien Derks-van Brunschot.
Brouwer e.a., L. de, *Over de School. 44 opstellen over onderwijs in Udenhout en Biezenmortel*, Udenhout, z.j. [2001]
Kempens e.a., K. van, *Over d'n Unent. Gemeente Udenhout 200 jaar zelfstandig*, Udenhout, 1996

Een wachter voor Biezenmortel

Wim Maarse

Vlak voor de gemeentelijke herindeling (1997) heeft de kunstcommissie van de Udenhoutse gemeenteraad nog drie kunstwerken kunnen aankopen: de inrichting van het Tongerloplein door Judith Mestriner onder de titel "het hart van het dorp", een "toren voor Udenhout" van Marius Boenders en voor Biezenmortel een "Wachter" van Hans van Eerd.

Op het plein voor de kerk van Biezenmortel staat het bronzen beeld de "Wachter" van de Oirschotse kunstenaar Hans van Eerd (geboren in Eindhoven in 1941). Als kind boetseert Hans van Eerd met marsepein - zijn vader was bakker - en bij de verkenners maakt hij uit hout gesneden totempalen en medailles. Hij volgt een avondopleiding aan de Academie voor industriële vormgeving in Eindhoven, studeert in 1972 af aan de Academie voor Beeldende Vorming in Tilburg, en vervolgt zijn opleiding aan de Academie van Maastricht. In het begin maakt van Eerd bronzen beelden, dan volgen abstracte vormen, die gebaseerd zijn op zijn verzameling schedels en botten van vogels. Hij stapt over op boetseren en hij begint ook beeldjes te maken van plaatstaal. Vanaf de jaren '80 werkt hij veel met het thema "Reizen in tijd en ruimte", daarbij geïnspireerd door zijn persoonlijke mythologie, zijn persoonlijke opvatting dus over leven, dood, hiernamaals, hogere machten (bijvoorbeeld goden). Er zijn in het leven van mensen ingrijpende overgangen (bijvoorbeeld van leven naar dood) en elementen als boot, vleugel en poort verwijzen in zijn werk naar die overgangen, maar er zijn ook krijgers, wachters, engelen die de behoeders zijn van het leven.

Hans van Eerd exposeerde in Laren, Helmond, Baarle-Nassau en Haarlem, maar ook in Parijs en Madrid. Werk van hem, gemaakt in opdracht, is te vinden in Boxtel (bij het gebouw van de Gezondheidsdienst voor dieren), in Bakel bij het gemeenschapshuis de Schans, in Den Haag bij het kantoor van de Belastingdienst, een beeld voor de rotonde op de weg van Oisterwijk naar Moergestel en sinds 1997 in Biezenmortel.

Bij de overgang van Biezenmortel naar de nieuwe situatie wilde Udenhout een wachter aanstellen die het goede van Biezenmortel zou behoeden..... of een Udenhoutse engelbewaarder voor de mensen, waarmee het dorp zo lang verbonden was.

De poststempels in gebruik te Udenhout

Cees Janssen

Bestelhuis te Udenhout

In het jaar 1852, het jaar waarin de eerste drie Nederlandse postzegels werden uitgegeven, kreeg Udenhout een eigen bestelhuis. Het aantal postkantoren was vanaf 1850, bij de invoering van de nieuwe Postwet (Wet van 12 april 1850 Staatsblad 15, artikel 22), uitgebreid van 94 stuks naar 120 stuks, de bestaande distributiekantoren werden afgeschaft en vervangen door hulpkantoren. De bestelhuisen ontstonden vooral op het platteland. In die tijd bestond nog het zogenoemde bestelloon. Dat bestelloon beperkte zich tot de plaatsen waar een bestelhuis was gevestigd. Ook werd bestelloon geheven voor het bestellen van een poststuk op grote afstand van een hulpkantoor. Het bestelloon bedroeg in 1850 2½ cent voor een brief en 1 cent voor een drukwerk. In 1865 schafte men het bestelloon af. Het aantal bestelhuisen groeide gestaag van 51 in 1851, 452 in 1852 naar 656 in 1863. Daarna nam het aantal sterk af tot er nog 23 over waren in 1879. De bestelhuisen gingen over in hulpkantoren, het laatste in 1909. Het bestelhuis te Udenhout behoorde tot het ambtsgebied ofwel ressort van het postkantoor Tilburg. Het bestelhuis had een verbinding door middel van een bodeloop naar het Spoorwegstation. Deze bodeloop werd twee maal per dag uitgevoerd. De bestelhuishouder of -houdster was een particulier die geen verbintenis had met de postdienst. Hij was dan ook geen ambtenaar. Hij kreeg slechts een jaarlijkse vergoeding voor zijn of haar diensten (het aannemen en overdragen van brieven en het uitreiken daarvan aan de bewoners van het dorp). Ook had hij aan zijn woning een brievenbus die hij regelmatig moest lichten en de brieven daaruit moest overdragen aan de officiële postiljons of postboden. Van de ongefrankeerde brieven die hij uitreikte, moest hij het port innen. De vergoeding was f 25,- per jaar. De bestelhuishouder ontving géén poststempel. Wel hebben enkele bestelhuishouders zelf een naamstempel laten maken en gebruikt, doch niet in Udenhout.

Hulppostkantoor Udenhout

Circulaire 512 van 9 juli 1855 kondigde via een Ministeriële Beschikking aan, dat Udenhout een hulppostkantoor kreeg. Daarmee kwam een einde aan het bestelhuis in het dorp. Het hulpkantoor ging ressorteren onder het postkantoor Oisterwijk. Een maal per dag werd het hulppostkantoor aangedaan door een bode van de loop tussen Tilburg en Oisterwijk visa versa.

De brievenaarder van het hulppostkantoor Udenhout ontving een kantoornaamstempel UDENHOUT, het is niet bekend wanneer dat gebeurde. Afdrukken van dit naamstempel zijn alleen bekend op enkele ongefrankeerde brieven. Helaas is geen voorbeeld van een dergelijke afdruk voorhanden. Daarom een voorbeeld van een andere plaats.

MEERSSEN

Dit type stempel werd aan de hulpkantoren verstrekt tot ongeveer april 1866.

Een nieuw type kantoornaamstempel werd vervaardigd met andere letters. Van dit stempel is de juiste datum van verstrekking bekend: 16 juli 1873. We kennen ook het voorschrift voor het gebruik van het naamstempel

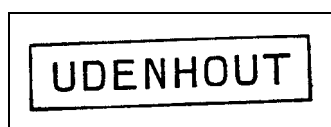
UDENHOUT

Het voorschrift luidde: *De brievenaarders zijn verplicht alle brieven, van hun kantoor afkomstig, voor dat zij die naar elders verzenden, te stempelen. Zij bedienen zich tot*

dat einde van eenen stempel, die hun door het Hoofdbestuur wordt verschaft, en die niets dan den naam van het hulpkantoor bevat. Deze stempel wordt achter op de brieven afgedrukt met zwarten drukinkt, en dient alleen om den oorsprong der brieven aan te wijzen.

Haltestempel UDENHOUT

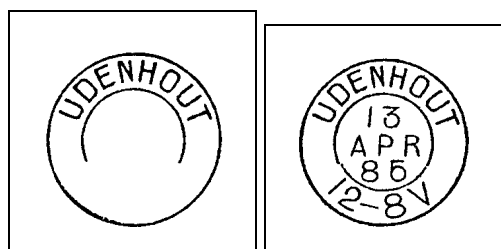
Ten behoeve van het 'kenmerken' van de brieven die aan het station van Udenhout werden afgegeven en waarop nog géén stempelafdruk van UDENHOUT zelf voorkwam, werd een haltestempel vervaardigd. Dit stempel ontving de conducteur van de trein op de spoorlijn Tilburg-'s-Hertogenbosch-Nijmegen op 4 juli 1881. Het stempel diende ervoor om het juiste tarief te kunnen bepalen vanaf Udenhout tot aan de plaats van bestemming.

Dit stempel is dus nooit op het hulppostkantoor van Udenhout gebruikt.

Het eerste dagtekeningstempel voor Udenhout

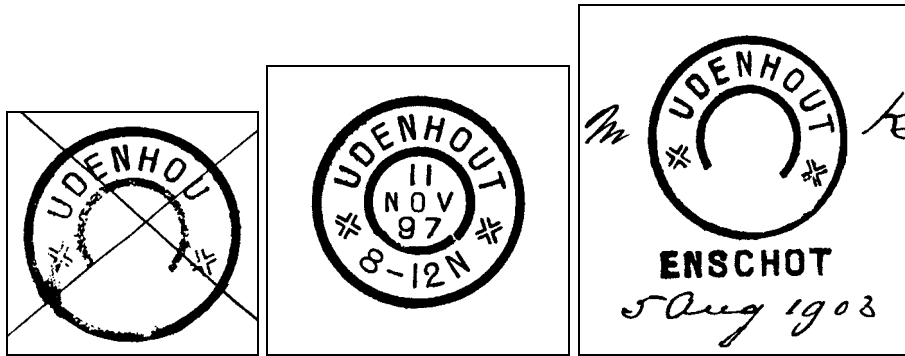
Op 5 augustus 1885 ontving het hulppostkantoor van Udenhout het eerste poststempel met een verstelbare datum. Dit stempel bestond uit een soort metalen cilinder met een houten handvat. Op de kop van de cilinder was door de stempelmaker, 's-Rijks Munt te Utrecht, tussen twee ringen de naam van UDENHOUT gegraveerd.

Door middel van zogenoemde 'losse karakters' kon men de dagen, maanden, het jaartal en de uuraanduidingen erin zetten en door middel van een schroef vastzetten. Zonder de karakters ziet een afdruk van het stempel er uit als links afgebeeld. De andere afbeelding toont het complete stempel, zoals dat is afgebeeld in het stempelboek van 's-Rijks Munt. De postzegelverzamelaar noemt dit type stempel een 'kleinrond' stempel. Het stempel was twaalf jaar lang in gebruik, totdat er een nieuw model stempel kwam: het 'grootrond' stempel.

Het tweede dagtekeningstempel van Udenhout.

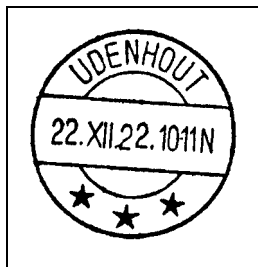
Dat de vervaardiging van het nieuwe stempel, van een groter model dan het eerste, niet zo gemakkelijk ging, bewijst een afdruk van dit stempel in het stempelboek. De afdruk, zonder dag-, maand-, jaar- en uurkarakters, is met de pen netjes doorgehaald, omdat de letter **T** in de naam ontbrak! Dit stempel werd dus afgekeurd en een nieuw exemplaar werd gesneden, nu met de juiste benaming.

Het Hoofdbestuur der Posterijen in 's-Gravenhage zond het nieuwe stempel op 23 januari 1897 naar de directeur van het postkantoor in Tilburg, die het op zijn beurt weer doorstuurde naar de kantoorhouder van het hulppostkantoor UDENHOUT. Ook hierbij was het weer nodig om elke keer de dag-, maand, jaar- en uurkarakters te wisselen. Het stempel werd op 5 augustus 1903 vervangen door een nieuw exemplaar. De afdruk is in het stempelboek aangebracht op de bladzijde van het postkantoor Tilburg. Daaronder een afdruk van het kantoornaamstempel van ENSCHOT. Het grootrondstempel ging iets meer dan tien jaar mee.

Het derde dagtekeningstempel van Udenhout.

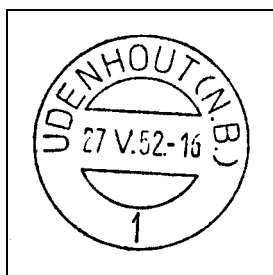
Het grootrondstempel werd op 10 oktober 1913 vervangen door een geheel nieuw type poststempel. Het grote voordeel van dit nieuwe stempel was, dat het gebruik van losse karakters niet meer nodig was. Nu waren de karakters draaibaar gemonteerd op een asje. Ook dit type stempel kreeg van de verzamelaar een naam: het langebalk stempel. Dit vanwege de horizontale 'balken' waartussen de karakters konden ronddraaien. De maandaanduiding gebeurde niet meer met letters, maar met Romeinse cijfers. Dit stempel was, net als de twee voorgaande, vervaardigd door 's-Rijks Munt te Utrecht.

Velen zullen zich het stempel kunnen herinneren, want het bleef in gebruik tot 4 juni 1952. Een respectabele leeftijd van bijna veertig jaar voor een stempel dat dagelijks werd gebruikt. Het stempel kwam op 17 juni 1952 terug in 's-Gravenhage om te worden vernietigd.

Het vierde dagtekeningstempel van Udenhout

Door 's-Rijks Munt was inmiddels een nieuw type stempel ontwikkeld, het zogenoemde kortebalk stempel, maar dat is nooit gebruikt voor Udenhout. Na dat type stempel kwam er een ander model, het open balk stempel.

Het stempel was door 's-Rijks Munt vervaardigd, opgeleverd op 27 mei 1952 en verzonden op 4 juni 1952. Het stempel droeg een volgnummer: 1. Dit werd gedaan vanaf ongeveer 1905 om aan te kunnen geven, waar het stempel werd gebruikt en door welke ambtenaar. De grote postkantoren hadden stempels met volgnummers die het getal 100 passeerden! Bij de afdruk van het stempel in het stempelboek van het Staatsbedrijf der PTT in 's-Gravenhage is de aantekening opgenomen: *vervangen door stempel 3*. Een verdere verklaring ontbreekt.

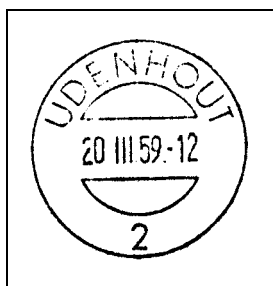
Verderop is een aantekening aangebracht op 18 januari 1965 als volgt: *Aanvraag handdagtekeningstempel nummer 1 retour 's-Hertogenbosch gezonden voor herbeschouwing noodzaak vervanging*.

Op 14 februari 1966 werd het stempel weer terugontvangen. Daarbij de aantekening: *Stempel nummer 3 bestellen. Stempel nummer 1 zonder meer repareren en in reserve opnemen*.

Het stempel werd gebruikt van 5 juni 1952 tot waarschijnlijk begin 1965 of eind 1964. Wellicht was het stempel beschadigd of functioneerde het niet goed meer. Het stempel werd uiteindelijk vernietigd op 14 maart 1969.

Het vijfde dagtekeningstempel van Udenhout.

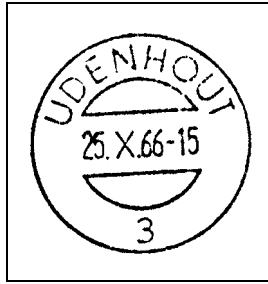
Omdat 's-Rijks Munt de productie van poststempels had beëindigd, schakelde men een andere stempelfabriek in. Dat was de firma Numerofa te Amsterdam. Dit bedrijf nam de productie van de openbalk stempels over. De kantoorhouder achtte het nieuwe stempel noodzakelijk vanwege de toenemende drukte aan het loket en de uitbreiding van diensten waarbij afdrukken van dagtekeningstempels nodig was. Het nieuwe stempel kreeg volgnummer 2.

Het stempel was bijzonder, want bij de afdruk in het stempelboek is vermeld: *met verchromde kop*. Het stempel was door de firma Numerofa afgeleverd begin maart 1959 en naar Udenhout verzonden op 20 maart 1959. In tegenstelling tot het stempel met nummer 1 was geen verkorting van de provincienaam N.B. in het stempel opgenomen.

Het zesde dagtekeningstempel van Udenhout.

Zoals bij stempel nummer 1 al is aangegeven, was er iets vreemds met dat stempel en was het nodig een nieuw stempel te maken, stempel nummer 3.

De firma Numerofa vervaardigde ook dit stempel en leverde het begin oktober 1966 op, waarna verzending naar Udenhout volgde op 25 oktober 1966.

De stempelboeken die zich in het Museum voor Communicatie bevinden, vormden de basis voor het bovenstaande overzicht. Helaas gaan de boeken niet verder dan het derde kwartaal van het jaar 1979. Dus gegevens over nieuwere stempels komen daarin niet voor. De productie van poststempels is niet lang bij de firma Numerofa gebleven. Eind 1967 is de productie van de poststempels in Nederland beëindigd en werden de stempels besteld in Duitsland, bij de firma Braungardt.

Pietje Paas en Hannes den Haomer wandele nor den Biezenmortel

Jan Denissen

Pietje Paas en Hannes den Haomer öt de Gruunstraot wandele nog us op.

Hannes Wèst toch schôn weer vendaog, zunwe us op ons gemak nor den Biezenmortel lôope?

Pietje Nou dè un hil ongaon, dieje mars kan ik nie maoke.

Hannes Kannie ligt opt kerkhof en Wilnie ligt er neffe. Tis toch mar unne goeie balscheut wèd en we zun toch halfweg bij 't Gommele wè kunne ruste mee un tas koffie en un stukske keek.

Pietje Zeg löster, tis nie alle daog fist.

Hannes Lui miense hebben alle daoge fist, daor heure wij toch nie bij, ist wel?

Pietje Nou goed dan, ik zal wel un end mee un opkuiere mar as ik muug wor dan draai ik om.

Hannes Lot us mar gauw gaon dan buurte we onderweg wel weijer.

Pietje Tis èègeluk wel net int gebrooke én ik moet urst nog efkes unne draai waas onzette.

Hannes Wè moet dè moet want ut kakke goj vur ut bakke al is den oove nog zô hêt.

PietjeZiezô des gebeurd, dè waase kan ok mee un durgaon. Nauw kunne we onlôope.

Hannes Kik, wè is dees hier toch un grôot hès, daor moete toch wel stên rèeke miense woone. Die hebben ut nog us goed vur mekaar.

Pietje Och dè mar de vraog; rèeke lui zèn dur de bank genoome ok mar èèrm miense mee un veul cente.

Hannes Zut dè?... Vruuger zaaten er 's zondag 's middag mee un schôn weer, in Unent overal jong meskes op stoele vur ut hès, ok hier in de Gruunstraot.

Pietje De dinne wij ok want we mōoge nie van hès. Wij hopte detter jonges on ons moeder kwaame vraoge of ze 's aoves mōoge koome buurte.

Hannes Wij ginge ok overal buurte waor meskes waare, dè was toen de gewonte. In die sticht, op ut spieke van tante Han, hek menne ponny lôope, godde efkes mee un kèeke misschien is ie wel pèrdig.

Pietje Dur is toch al un por keer unnen hengst bij gewist.

Hannes Jè mar ik moet weete of ie behouwe is, aandere moet den hengstenboer wir terugkoome.

- Pietje Dè dan al vur dun derde keer. Gè het on dieje ponny al unne gulde verbokt en de gètjes zen nog gin dubbeltje werd.
- Hannes Jè kek, ziede dè kan wel zô zen mar aandere ist ammal weggegooid geld dè kunde toch wel op oew vingers naotelle.
- Pietje Tis altèd iet meeje dieje ponny. Ik zum oprèume as er gin völlentje in zit. As gum nauw verkopt is ie nog iets werd want dan kan ie nog meeje nor Hèèl mert dun urste mondag nao Allerheiligen.
- Hannes Nèè dè doek nie en ik volg munnen èège kop aandere hanzer wel unnen èrrepele op kunne zette.
- Pietje Dan zuk zegge lot diejen hengstenboer mar gerantie geeve.
- Hannes Daor komde nie meeje gedraaid dè nogal wiede, hij werkt nie vur niks, unne pestoor prikt toch ok gin twee keer vur ut zelfde geld..... De ponny is hêel rustig, er is niks on te zien, we lôope wir terug nor de Gruunstraot.
- Pietje Hier rechts bij dees boerderij is ôot un vrouw beschoote, ze isser on gestôrve. Dun daader haj bij heur un blauwke gelôope. Hij heeter lang vur moete zitte.
- Hannes Krek goed, daor hek niks gin compassie meeje.... Kik hier heej de auw boerderij De Velden gestaon. En as ge un endje verder nor Den Brand kekt dan kunde nog zien hoe hêel vruuger de urste boerderije zen ontgonne. Dur zen nog lange smalle persêele en kaarsrèèchte steege.... "Den Brand" dè èègeluk wel unne gekke naam.
- Pietje Ôot Den Brand is vruuger tôrf gehold om te stooke, daor komt de naam Den Brand vandaon... Witte, ik vèen dees landschap hêel schôn meeje al die kanidasse. Deze ut mar nie beschandeliezeere.
- Hannes Zon landschap hiet un coulisselandschap. Ze hebbe hier wel wè strèuke en bôom omgedaon want dur ligge nog wè knöste en gatènde mar ut goej hout is weg. Van zukke kanidasse mokte ze vruuger klompe en omdètter veul klompéhout groeide in Unent, waaren er veul klompemaokers.... Mar wiestte, èègeluk is wilgehout beter klompéhout want zon klompe zen lichter en wermer.
- Pietje Dè wies ik nie, wir iets geleerd. Hier on dun overkaant liep vruuger un laon nor ut verzonke kestêel.
- Hannes Moks dè de kat mar wèès. Ok meeje verzonke zeeker? Sebiet koome we op 't Endeke en daor stoj un schôn auw boerderij, un echt monument.
- Pietje Daor teegenover stoj un auw boerderij die wit gemokt is, sund hè?
- Hannes Dè vèen ik ok. We zen al wèèd op scheut, goj ut nog?
- Pietje Ja, ut goj wel. Kik deze hekkendam hier stoj rontelom vol braandnetels; ik

hurde lest un vrouwke dè zin desse daor soep van mokt, wè ze teegesworreg toch nie verzinne.

Hannes Braandnetels is aandere wel zèuver goed, daor veegt gin man zun gat mee af.

Pietje Kik, hier lōope nog rooibonte koej en zelfs nog enkele auwerwetse donkerrooje mee wèinig wit. Dè ziede nie dikkels mir.

Hannes Braandrōod hiet dieje veeslag. Dè zaagde vruuger hier en op Bossche mert wel meer. En gewōon rōojbont hiet M.R.IJ. dè stoj vur Maas-Rijn-IJssel vee.

Pietje Teegesworrige ziede vort allerhande sorte bèutelaandse koej.... Dees poort is flink dichtgebonde.

Hannes Jè, wel wè overdreeve, mar unnen boer bent zolang ie touw heej, ziede wel....

Pietje As ge zō wè buurt dan bende zō un end weg, we zèn al ont Gommele. Hier haj de familie de Weijer vruuger un klompemaakerij.

Hannes Un honderd jaor geleeje was er in café 't Gommele un mussegilde. De leeje schōote musse af as er teveul waare. Vur elk musseköpke dè ze inleeverde krèege ze un por cente.

Pietje Dè heej goed gewerkt want nauw zenner hast gin mer.

Hannes Vatte we urst un tas koffie?

Pietje Ik weet èègeluk nog nie of ik dè wel lus.

Hannes Nie zō semmele en kieze: aajer, jong of de klōk van de nest.

Pietje De wandeling is men veul mee gevalle. Lot us mar durlōope nor de Gèèzel dan gon we nor Betse, daor krèege we wel un tas koffie en kunne we wè ötruste.

Hannes Nor wie?

Pietje Nor Jan de Gatspie, dan witte nog nie wie.... Ik bedoel nor Bets van ons tante Kee in de Gèèzel.

Hannes Oh die, dè goed. Kik hier reechts dees boere zen ok al on ut omschaokele.

Pietje Ze moete iets doen om nie achterèut te boere.

Hannes Nou de miste boere krabde aandere nie zomar blōot en ze vèene licheluk iets om dur te gaon.

Pietje Jè precies, lot de boere mar dorse. Mar toch houwe we bekant gin boere over in Unent.

Hannes As we straks ok ginne pestoor mir hebbe dan zieget er wel èut want as de pestoors niemer vraoge en de boere niemer klaoge dan ist ut end der

daoge....

Kek daor kunde ut kappesieneklôster al zien. Vruuger stonter unne grôte watertôore bij.

- Pietje Dè was toen de kappesiene er nog wonde. Die kappesiene hebbe veul gedaon vur dun Biezenmortel. En toen ze in 68 wegginge zen ze schön bedankt dur de Biezenmortelse miense.
- Hannes Och van bedanke goj de kat kepot mar ut rectoraat is toch nog gebleeve.... Witte gè hoe die kappesiene hier gekoome zen?
- Pietje Asser in Unent gin station gewist was dan zunner nôot gin kappesiene in Biezenmortel gekoome zen.
- Hannes Dè toch wel stèèrk, wurrum nie?
- Pietje Nou dè zak vertelle. De kappesiene ginge vruuger den boer op vur geld. Zô staptener unne kappesien die Constantinus hiette èt op ut Unents station en ging op goej geluk nor gouwe Willem van Iersel, die opt kröspunt wonde. Hij wasser nog nôot irder gewist. Hij kwaam precies op ut goej moment. Willem haj meej zun twee hōshoudsters de rôozekrans zitte bidde omdèttie un goej doel woj vur zun geld. Net toen ze klor waare belde dieje kappesien aon. Willem docht; God heettum reegelreecht nor men gestuurd. Dè was ut begin en laoter zen de kappesiene nor den Biezenmortel gekoome.
- Hannes Godsamme, go nauw toch gauw, mar wè haj Willem dan èègeluk gedaon?
- Pietje Die woj allejezus gère zenne grond on de kappesiene geeve vur un kloster. Dieje grond laag opt Laor in Helvert. Die kappesiene won er un kerk bijzette mar daor wonde te wèèinig miense. Te gelèèkertèèd won de miense van Biezenmortel en 't Winkel al langer un èège kerk. Toen dè meej Willeme nie durging is burgemister van Heeswijk dur ingespronge en die heej zolang grond gerùld dèttie genoeg haj. Toen kwaam er un kappesieneklôster tusse 't Winkel en den Biezenmortel.
- Hannes Dan zunner zonder dieje burgemister gin kappesiene in Biezenmortel gewist zen.
- Pietje Dè klopt mar hij krêeg wel hulp van enkele miense. De kappesiene ginge ut daor Biezenmortel noeme, vur ut zelfde geld wast ut 't Winkel geworre. Willem prebeerde nog un kappesienekloster te krèège op zenne grond bij Quatre Bras en bij de stinoven mar dè is nie durgegaon.... Ik haj nog mar gère te doen meej die kappesiene en bij hun ginge ok veul Unentse miense biechte.
- Hannes Konne ze in Unent in den biechtstoel dur aaj niet kwèèt of han ze teveul op dur geweete?
- Pietje Dè weet ik nie mar de kappesiene waare wel wè moderner dan de Unentse pestoors.
- Hannes En hoe ist afgelôope meej dieje grond van Willeme opt Laor?
- Pietje Willem heej dieje grond geschonke on de paoters van Uuje en die hebbe

daor un missieklôster nirgezet. Laoter hebbe de broeders van Johannes de Deo dè overgenoome en teegusworrig ist Emmaus. Daor on de wegt stoj Willem zonne grafstêen en 's aovend is die schôn verlicht.

- Hannes Dè krèus ken ik. Willem was unnen Unentse miens dè krèus hört toch èègeluk in Unent te staon, nie?
- Pietje Ja, dè vèèn ik ok en wel vur Vincentius want hij heej ok meugeluk gemokt dè dè in Unent kwaam. Misschient koomut daor nog ôot mar dè zal ik niemer meemaake.
- Hannes Ut heej gin host, ut lôpt nie weg.... Kèk daor lôope Peer en Sjaan van de grôte Tinus ôt de Gèèzel.
- Pietje Och de kerk is hōoger dan de toore, ziede dè; zij is wel unnen halve kop grotter.
- Hannes Jè, hij is mar un klèèn opneukerke.
- Pietje Zij trekt un gezicht asof ze in unne zoere appelsien gebeete heej en ze kekt oe overzej nie aon.
- Hannes Hij knikt toch goejen dag.
- Pietje Wè hebbe ze toch unnen grôte hond bij.
- Hannes Jè, hoe klender ut boske hoe grotter dun hond, ziede wel.
- Pietje On heur is gin reuk of smaok aon mar ze keert durre kaant wel aon.
- Hannes En hij vuult zun èège vort un hil hirke. Peer is Pièèr geworre en hij lopt as unnen haon meeje stront tusse zun tēene.
- Pietje Och hij heej wel wè streeke vèil mar ik vèèn ut toch unne goeie miens.
- Hannes Jè zeker mar van dè sort hoefde toch gin zetèrrepel te bewaore.
- Pietje Nou zeg Hannes schaomt oew èège, ge lotter intje vliege. Moet dè nauw? Hadde gè mar wè betere maniere, soms schaom ik mun ôoge ôt menne kop.
- Hannes Dun dieje zaat me al hildetèèd in de weeg en nauw laot ik um los en dan gromt ie ok nog.
- Pietje Spot er mar meeje, ge kunt meeje jou ôk nergus koome.... En nouw wor ik wel wè muug.
Oud worre is hil schôn mar oud zen valt toch nie altèd meeje en zeeker nie as ge wèèd moet lôope.
- Hannes Och we tobbe mar wè aon. Kom mar bij men in den èèrm. "Houwt God vur ôoge en oew vrouw in den èèrm, ut irste is zalig en ut twidde wèèrm" zin tante Han altèd....
We zèn bekant bijt krèus en giender bij de bushalte stoj un benkske.

- Pietje Dan wil ik efkes ruste want alles op zonne tèèd..... en zuurkollè in de wenter.
Hèhè, efkes ruste doet unne miens goed. Men bêene wille niemer meej en ik heb al un blèèn.
- Hannes Ut zal te wèèd zen om dur te gaon en terug is ok un hil end. Vruuger kwaam er overdag nog un bus van de Zuidooster vanèt Den Bosch mar dèè ok al vurbeij.
- Pietje En daorveur reej er un Halciat bus en as die moes stoppe dan moeste unne rooje zaddoek bèùte hange want toen waaren er nog gin bushaltes. Mar wè zumme nauw doen?
- Hannes We zulle te voet terug moete. Mar we meuge nog nie klaoge, we zen nog alle twee goed gezond. Wie wit wè ons de komende jaore nog vur ongemakke te wochte ston.
- Pietje Och we zien wel want God mokt dun dag en wij moete er deur. Wij gon nauw op ons gemak terug en neme daor goed de tèèd veur. We koome genog us thèùs mokt oe èège mar gin zörge.
- Hannes Ochgot, kèk daor hedde Jan van Toon van Grardte meej zun perd en gerij die goj krek de goeje kaant op.
- Pietje Ziede die komt as geroepe, ik vraog wel of we meej trug meuge rijje. Dan zen we zôo wir thèùs.

Jaarbericht Heemcentrum 't Schoor

Harrie Goos

Inhoudsopgave

De Capucijnenstraat
Frank Scheffers

De Burgemeester van de Zandkant
Annie van Roessel – Kolen

De gemeint op het Winkel
Luud de Brouwer

Den Brand
Jan Denissen

De Rotte kermis op Gommelen
Annie van Roessel – Kolen

De notarisfamilie Van den Bosch
Frans van Iersel

Uit het fotoalbum van de familie Van Iersel
Annie van Roessel-Kolen

Herinneringen aan de moedertaal van Cornelis Verhoeven – 4
Jan Denissen

Vijftig jaar geleden 1956
Annie van Roessel-Kolen

Fotokroniek 2006
Lia Clement-Verhoeven

Huislachter Piet Verschuuren
Jeroen Ketelaars

De wachter
Wim Maarse

De poststempels in gebruik in Udenhout
Cees Janssen

Pietje Paas en Hannes den Haomer wandele nor den Biezenmortel
Jan Denissen

Jaarbericht Heemcentrum 't Schoor
Harrie Goos